БҮГҮ ЧҮРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫНАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл ФЕВРАЛЬ 7 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 32 (8492).

Өртээ 2 көп

Кубаньда тарылга

КРАСНОДАР. (СЭТА-ныц корр. В. Калишевский). Кубаньда эгелээн чылыг хүннер эрте чажып тарыыр тараа культураларныц тарылгазынга дузалап турар. Темрюк, Крым, Абин, Север мурнуу районнарныц ховуларында он-оп агрегаттар ажылдап турар. Механизаторлар сула, чочак-тараа, вик-сула холуксаал, хой чылдыг ситеннер үрезиннер чаштырып турар. Чалын чажып тарыыр тараа культураларны ам безин муп-муң гектарга чажып тараан.

Тарылганың географиязы хүн келген тудум-на улам калбарып турар. Төп кара хөрүннүг ховупуң колхозтарынып болгаш совхозтарынып бригадалары хову ажылдарын база эгелей берген.

Каш ховуктуң мурнунда чажып тараан культуралар үнүп эгелээн.

Айга 80 хонук

ЫРАККЫ КОСМОСКА ХАРЫЛЗАА ТУДАР ТӨП. Февраль 5. (СЭТА). Совет «Луноход-1» автоматтыг аппараттың Ай кырынга ажылдап эгелээн үеэзинден бээр 80 хонган.

Бо үеде боду чоруур аппарат үшкү ай хүнүнүң программазын күүсеткен соонда ооң айтып кааның ёзугаар турум байдалында турар.

Үшкү ай дүнезиниң үеэзинде радиохарылзааларының сеансыларынга Луноходтан телеметрия информациялын хүлээп алган.

Февраль 3-те чоруткан сеансыларының медээлерин ёзугаар алырга, Луноходтуң иштики системаларының ажыдаарының чуруму болгаш байдалы санап кааныга дүткүн турар.

Боду чоруур аппарат-биле харылзаанын дараазында сеансызын февраль 6-да чоруткан.

Комсомолга партийжи кичээнгей

Бүгү совет кижилер-биле кады комсомолчулар болгаш аныяктар төрөөн партиязының XXIV съездизин төлептиг уткуур дээш күженнишкиниг ажылдап турар. Олар ажылагый болгаш культура тургузуушкунунга бүгү ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көрбүшаан, бүдүрүлгениң ажыктыын база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер херекке, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Күш-ажылга болгаш өөредилгеге комсомолчуларының авангардчы ролю ВЛКСМ эге организацияларының дайынчы арга-шинээзинден, оларның утка-шыпарлыг, солун ажыл-херектериннен улуу-биле хамааржыр апаар. Олар боттарының мурнунда салдынган ол харыысалгалыг сорулганы партия органнарының хүн бүрү сагыш салыышкыны, деткимчези-биле чедиишкиниг боттандырын турар.

Бистиң партиявыстың XXIII съездизиниң шиитпирлеринде, «ВЛКСМ-ниц 50 чылының болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларының дугаймында» база «Красноярск крайның партия организациязының комсомолду удуртуп турар талазы-биле ажылының дугаймында» СЭКП ТК-ныц доктаалдарында комсомолдуң ажыл-чорудулгазын болгаш аныяк салгалды кижизидер талазы-биле партия организацияларының кол сорулгаларын тодараткан.

Соолгу чылдарда ВЛКСМ-ниц үндезини—ооң эге организацияларының ат-алдары, дайынчы арга-шинээзи дыка бедээн. Чер-черде парторганнарының талазындан комсомолга удуртулганы күштелдиреринин, анаа партийжи өзекти быжыглаарының, аныяк салгалдың ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды эвкижидериниң талазы-биле алган хемчеглери маңаа улуг рольду ойнаан. Бо дугайында үлегерлиг чижектерни бистиң республикадан хойну көргүзүп болур. Чижээ, Кызылдың харылзаа белдиринде комсомол эге организациязы чоокка чедир-ле кошкак ажылдыгларының бирээзи болуп, хуралдарны доктаамал эвес эрттирип, чамдык комсомолчуларның идепкейн чаныс, кежигүн дадывырын безин хавыртпас турган. Ооң секретарынга аныяк коммунист Геннадий Кашинин соңгаан соонда байдал көскүзү-биле эвкижээн. Ында партбюро секретары эш З. Макаренко комсомол хуралдарынга доктаамал олуржуп, анаа санал-оналын, сүмеани берип, дузалап турар.

Өске бир чижек. Кызылдың даараныла комбинадында комсомол эге организациязын аныяк коммунист Тамара Скрылева үш чыл улаштыр удуртуп турар. Мында хуралдар, теоретиктиг конференциялар, ленинчи кичээлдер доктаамал эртип турар. Бүдүрүлгеде 130 хире аныяк ажылчынарның хой кезин политбөлүмде болгаш ажылчын аныяктарның кежээки школаларында, техникумнарда, институттарда бот-өөредилгеде хаара туттунган. Бүгү комсомолчулар коммунистиг күш-ажылдың шалынчызының бедик ады дээш демисежип турар, олардан 20 кижи ол бедик атты чаалап алган. Ындыгларга Эрзинде «Мөрен» колхозта, Ак-Довуракты электростанциязында, Чөөн-Хемчик районунда болгаш еске-даа черлерде комсомол организацияларын хамаарыштырып болур.

Комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирерде партия организациялары хамыктың мурнунда ВЛКСМ-де ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр боттандырар апаар. Амгы үеде чүс-чүс коммунистер ВЛКСМ организацияларын удуртуп, ооң политчырыдыышкынында башкылап турар. Чижээ, ӧн хой аныяктарлыг районнарның бирээзи—Барыын-Хемчик районунда бо ажылдарга 190 хире коммунистерни хаара туткан. Оон аңгыда аныяктарның марксизчи-ленинчи кижизидилгезиниң дугайында айтырыгны СЭКП Кызыл хооркомунуң пленумунга, ВЛКСМ-ге партийжи удуртулганың дугайында айтырыгларны партия хооркомунуң бюрозунга, ооң килдистерингe дыцнап турар апарган. Ол бүгү болза, комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээзин база идепкейин бедидеринге улуг идиглиг боон турар.

Чоокта чаа ВЛКСМ ТК-ныц III пленуму комсомол эге организацияларының ажылының дугайын тодаргай чугаалашкан, бо талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Оларның ажыл-чорудулгазының чедиишкининиң чугула көргүзүү болза, комсомолчуларның күш-ажылга болгаш өөредилгеге авангардчы ролю болур дээрзин ында айыткан. Эге организация бүрүзү ооларның болгаш кыстарның идей-политиктиг кижизидилгезинче, аныяк кижини коммунистиг мировоззрениеге кижизидеринче, ооң бүгү талалыг болбаазыралынче кол кичээнгейни салбышаан, бодунуң коллективинде салдынган сорулганы шиитпирлээринге идепкейлиг киржилгези-биле ВЛКСМ-ниц сырый каттышкан, дайынчы отряды болган турар ужурлуг. Мацаа холбаштыр алыр болза, чамдык комсомол эге организациялары оларның мурнунга салып турар партийжи негелдени ыракта чедир күүсетпейн, аныяктар-биле ажылдың чогаадыкчы утка-шынарлыг болгаш солун хевирлерин дилеп тывар талазы-биле кошкак ажылдап турар.

Чижээ, «Тыва тудуг трезинге» (партком секретары эш Казак) хамааржыр Кызыл тудугда, 48-ки тудуг эргелелинде, Кызыл үлептүр бүдүрүлге комбинадында ВЛКСМ эге организацияларының ажылы дыка четпес. Ол черде аныяктар ортузунга политиктиг кижизидилгелиг ажылдың кошкаандан күш-ажылдың сагылга-чуруму багай, хой-ниитпиниң чуруму үрээр чоруктар ам-даа бар боон турар болгаш аныяк тудугжуларның өөредилгезин болур-чогууру-биле организастап шыдаваан.

«Өөк», «Элегес» совхозтарда Ак-Довуракты транспорт бүдүрүлгезинде болгаш еске-даа комсомол организацияларында хуралдарны доктаамал эвес эрттирип, шиитпирлерниң күүселдезинче кичээнгей салбайн турар. Ооң ужурундан чамдык комсомолчулар күш-ажылга үлегер-чижээн эки көргүзүп шыдавайн турар болгаш ооолдар, кыстарның хой-ниитичи идепкейн чаныс боон турар.

Амгы үеде комсомол эге организацияларының мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар тургустунган: олар СЭКП-ниц XXIV съездизин төлептиг уткуурунче, ВЛКСМ-ниц XVI съездизиниц шиитпирлерин чедиишкиниг күүседиринче бүгү аныяк өскеннерниц күжүн мобилизастаар хүлээлгелиг. Ылаңгыя комсомол ТК-ныц III пленуму бирги кварталда планныг опаалдаларны болгаш боттарының хуудда алган хүлээлгелерин 1971 чылдың март 25-ке чедир күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартырынче бүгү ооларны болгаш кыстарны кыйгырган. Ол мышкаш бо чылдың февраль—март айларында «Ленинниц болгаш партияның херээнге шынчы бис» деп, ленинчи кичээлдерни чорударын шиитпирлээн болгаш апрель 17-де комсомолчуларның болгаш аныяктарның ленинчи субботнигин эрттирер дугайында Москваның комсомол организацияларының инициативазын деткээн. Бо бүгү ажылдарны чедиишкиниг шиитпирлээри—комсомол эге организациязы бүрүзүнүң дайынчы арга-шинээзинден, сырый каттыжыышкынындан улуубиле хамааржыр апаар. Ынчангаш партия организациялары оларга хүн бүрү, партийжи удуртулганы күштелдирер ужурлуг. Ол мышкаш ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын сайыраңгайжыдар, аныяктарның идей-политиктиг болгаш күш-ажылчы кижизидилгезиниц деңнелин бедидер, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле комсомол организацияларына хүн бүрү дузаалар херек.

СЭКП-ниц XXIV съездизиниц бүдүүзүнде комсомол организациялары Бүгү-эвилелдиң ленинчи зачёдун чорудар. Анаа олар ленинчи теоретиктиг номналды өөреперин ажылагый болгаш культура тургузуушкунунуң практиктиг сорулгалары-биле ханы холбаштыраррар. Бүгү улус-биле кады Ленинчи комсомол чаа беш чыл планын күүседиринче бодунун аныяк эрее соруктуг энергиязы, түткүлү-биле киришкен. Ону аажок улуг күженнишкиниг ажыл-херектер маңап турар. Комсомол эге организацияларына партийжи кичээнгейни улам күштелдиргеи, оларның эгелээшкинин бүгү талалыг деткип, боттуг дузаны көргүскен таварылгада олар боттарының мурнунга салдынган сорулганы чедиишкиниг күүседип шыдаар.

ТАНДЫЖЫЛАРГА ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Таңды районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниц XXIII съездизиниц болгаш партия Төп Комитединиц ооц дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг күженнишкин-биле ажылдап турар.

1970 чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп көргеш, СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел Таңды районнуң ажылишчилериниц эң дээре көргүзүглерлиг болганын демдеглээн.

Таңдыжылар күрүнеге сүт садарының планын 114,1 эзти—104, дуктуг—102 хуу күүсеткен болгаш мал бажын бүгү чүзүн аайы-биле пландан ажыр өстүргеи.

Районнуң мал ажылының мурнакчыларының хуралы Бай-Хаак суурга болуп эрткен, Анаа эрткен беш чылдарның түңнеллери болгаш партияның эдлчеглиг XXIV съездизинге төлептиг ужуражыр талазы-биле районнуң ажыл-ишчилериниц сорулгаларының лугайында плеткелди райкууском даргазы Ш. П. Куулар кылган.

Районнуң малчыннарының эрткен чылдарда көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле эки ажылдаанын база бо ажылда бар четпестерни, ону чайладырының хемчеглерин плеткелчи чугаалаан.

Мал ажылының мурнакчыларының саны өскен. «Межегей» совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының коллективи саар инек бүрүзүнге онаштыр 1970 чылда ортумаа-биле 2677 кг сүттү саггаш, республикага бирги черни эдлээн. Саанчылар коллективин күш-ажылчы бедиктерже көдүреринге фермада бригадир С. Реолько улуг үлүгү киирген. Ол ферманың саанчылары З. Реолько бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 3489 кг сүттү саггаш, республикага бирги, а ооц эжи М. Мартыненко 3457 килограммны саггаш ийиги черни алган. «Коммунизмниц херели» колхозта О. Шаравиниц, О. Биче-оолун, «Элегес» совхозта К. Изместьевгиц хойжу бригалаларының кежигүннери эки ажылдап, төрүүр чүс хой бүрүзүнге онааштыр 104-104 хураганны менди камгалап алган.

Ооц-биле кады мал ажылында чедир кылдынмаан чүүлдер, ажыглаттынмаан курлавырлар колхоз, совхозтарда бар болуп турарын плеткелчи демдеглээн.

Хуралдың киржикчилери мал ажылын улам ынай хөгжүдериниц тодаргай хемчеглерин ажылдап кылган болгаш тоску беш чылдың баштайгы чылының бедиткен социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган. Таңдыжылар күрүнеге сүт болгаш эзт садарының квартал планын март 25-ке чедир күүседирин ук хүлээлгеде айыткан. СЭКП-ниц XXIV съездизиниц ажыттынар хүннүнге чедир пландан ажыр 150 тонна сүттү болгаш 115 тонна эзтти садар.

Районда саар инек бүрүзүнге онааштыр ортумак саалданы 1900 килограмм чедирер, 8 муң тонна хире сүттү бүдүрер, ооц 620 тонназын пландан ажыр күрүнеге садар. 3645 тонна эзтти күрүнеге садар. Өскээр чугаалаарга, хүлээлгелерде киргеи негелделер эрткен чылгызындан ыракта бедик.

Владимир Ильич Ленинниц төрүттүгениядеи бээр 100 чыл харлаан юбилейлиг чылында чедип алган улуг чедиишкиннери дээш СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц болгаш облпрофчөвүлелдиц шилчип чоруур Кызыл тугун таңдыжыларга республиканың көдээ ажыл-агый министри Д. Д. Лас-оол тывыскан.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: министр Д. Лас-оол шилчиир Кызыл тукту районнуң көдээ ажыл-агыйының төлээлекчилеринге тыпсып турары. Тукту СЭКП райкомунуң бирги секретары В. П. Суров хүлээп ап тур.

П. ГОЛЬЦОВТУҢ фотозу.

Эртемденнериниц үлүү

Тыванық дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери юбилейлиг чылда элээн каш шинчилелдерни кылып дооскаш, ооц түңнелдерин парлап өөренип алырынга М. Биче-оолдуң «Чугаа культуразы» деп ажылы улуг дузаны чедирер. Ол үнелиг номну чүгле тусиай эртемниглер эвес, номчукчу бүрүзү сонуургап номчуур. «Тыва шулуглел» деп аттыг ном национал шулук чогаадылгазының баштайгы үндезилиг шинчилел ажылы болуп турар. Ооц автору филалогия эртемниериниц кандидаты Доржу Куулар. Эртем ажылдакчысы Ондар Дарыма «Маңнайның тоолдары» деп номунда тыва улустуң тоолдарын эртем ёзугаар чаартып кылган. Ооц тиражы 5000 экземпляр.

Д. ОНДАР.

Кыштаглардан медээлер

● «ТЭЭЛИ» совхозтуң Тейлерде коммунистиг күш-ажылдың хойжу бригадазы чаш малды хүлээп ап эгелээн. Совхозтуң девискээринде хар улуг, соок дыңзыг-даа болза, малчыннар ниитинин малын четче, менди кыш ажырар дээш кызымак ажылдап турар.

Малчыннар Маадыр-оол Мукаайлы — 160, Чюдюк Карим— 192, Хертек Чораан-оол —143 хураганны менди ажаап, доруктуруп турар. Бо малчыннарның коданнарында чаш хураганнарга болгаш төрээн хойларга чемни четчири-биле чедиргеи.

С. ШОЖАП.

* * *

● МӨНГҮН-ТАЙГА районнуң «Мөгеп-Бүрен» колхозунун хойжузу Өлчей Аракчаа ам тос чыл хой кадарып, мурнакчы хойжуларының одуруунга кирип келгеи. Ооц каддында ам төрүүр 315 хой бар.

Ол бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 95 хураганны, келир чайын 5 тонна сигенни белеткеп алыр деп хүлээлгени алган, соруктуг ажылдап турар.

Эрткен юбилейлиг чыл Өлчейниц амыдыралынга уттундурбас өөрүшкүлүг чыл боон артып калган. Чүге дээрге, ол Совет Эвилелиниц Коммунистиг партиязының кежигүнүнге кандидат болуп . киргеи. Ооц күш-ажылчы көргүзүглери база эки боон, юбилей медалы-биле база шаңнаткан.

О. ХЕЙМЕР-ООЛ.

—⊙—

● ЭРЗИН РАЙОННУҢ колхозтарында хой ооолдаашкыны түлүктээн. Январь айда 4019 хураганны малчыннар хүлээп алган. «Чаа орук», «Мөрен» колхозтарда төрээн хойларның төлү менди доругуп турар.

М. ДАЛАА.

* * *

● ЧӨӨН-ХЕМЧИК районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта ниитизи-биле 1791 хой төрээн оон 1797 чаш хураганны алган.

О. САЙЫН.

ЧОННУҢ ОЛЧЕ ШУУШКАН ИЗИ БАЛАЛБАС

«Эргим эштер!

Тураскаалдар дээрге бистиң чуртувустуң алдары-дыр. Олар чоннуң идеалдарын, ооц төөгүлүг чаңчылдарын, бистиң улузувустуң кузел-соруун улам тода көргүзүп турар. Тураскаалдар төрээн черивиске бистиң ынаншылывысты илередип, совет улустуң культуразының бедиин бадыткап турар...»

Төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының ниитилелиниц Тыва салбырының III республика конференциязының киржикчилериниц Кыйгырыы ындыг сөстербиле эгелээн. Оон ынай ол Кыйгырыгда чугаалап турары болза, совет улус кажан кезээде «Ленинни билир даш бүрүзү бар» төөгүлүг черлерни болгаш 1917 чылдың октябрь хүнинде Кышкы ордуну штурмдаан база хамааты дайынның фронтуларынга Совет эрге-чагырганы камгалап турган маадырларның дугайында төөгүлүг тураскаалдарны ыдыктыыбиле камгалап турар.

Бүгү делегейнин улустары Советтер чуртунун фашизмге удур өлүмнүг сегиржип алыышкына коргүскен маадырлыг тиилелгезин утпаастар. Коммунизм тургузукчуларының амгы үеэзин көргүзүп турар тайбың иштин тураскаалдары төөгүге уттундурбазы-биле киир бижиттирер.

Совет улус фашистернин чок кылын узуткааны төөгү, культура тураскаалдарын катап тургузарынга улуг күштү үндүрген. Төөгүнүн болгаш хоорайларның кайгамчык чараш тураскаалдарын ам база катап бистин совет черивистин кызын каастап турарынга кижи бүрүзүнүн чүрээ өөрүп турар. Ол чаагай улуг херекке күжүн, талантызын, сеткилсагыжын берген кижилерге өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис.

Тыва чер амгы кижилерниц хоочун өгбелериниц аттарын бижип, каан тураскаалдар-биле кончуг байлак.

Бистин хоорайларывыстың кудумчулары, шөлдери болгаш бажыңнары, хой-хой суурлар хамааты дайынның болгаш Ада-чурттун Улуг дайынының маадырларынга база совет улустун ақы-дуңма пайыралынга, совет кижиниц тайбың күш-ажылынга тураскааткан тураскаалдарлыг.

Ынчалзажок бис ам-даа хой үүлүг кылыр ужурлуг бис. Бистин республикавыста кичээнгейниц төвүнге алдынмаан хой тураскаалдар ам-даа бар. Ылаңгыя көдээниц черлериниде туруп турар тураскаалдарже кичээнгейивисти салыр ужурлуг бис. Хосталга дээш, Ада-чурт дээш амы-тынын берген маадырларның ақы-дуңма хөөрлериниц чаны-биле хөөнүргей сеткилдиг эртип шыдавас бис. Тураскаалдарны камнаарының болгаш оларны чаартып, эде кылырының херээнге идепкейлиг киржиринче, оларның дузазы-биле совет улустарны болгаш аныяктарны партияның база бистин улустарывыстың революсчу, дайынчы база күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизиде рин че кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

III республика конференциязының киржикчилери хоорайлар болгаш суурларның ажыл-ишчилеринге, эртемденнерге, культура албан черлериниц ажылдакчыларынга, комсомолчуларга, пионерлерге, кызыл-исчилерге, чурукчуларга, совет дайынчыларга, дайынның болгаш күш-ажылдың маадырларынга, чурт шинчилекчилеринге кыйгырыгны салып тур бис.

Бистин улуг Төрээн чуртувусту алдаржыдып турар тураскаалдарже улус чоннуң шуушкан копказы кажан-даа балалбас.

Часкы хову ажылдарынга чаа техника

Бистиң корреспондентивиске бо дугайында Тыва АССР-ниц «Сельхозтехника» каттыжыышкынының даргазының оралакчылары В. Н. Белокопытовтун, В. Х. Мандышпаанын, садыг эргелелиниц начальниги В. Ф. Дубатовтун харыылаанын мооц адааида парладывыс.

Кыш ам-даа бодунун аргезинде, ынчалза-даа республиканың ажылагыйларында часкы хову ажылдарынга белеткел кидин түлүк. Бедик дүжүттү өстүреринге чер ажылынын культуразын бедидеринге техника улуг дузалыг. Ооц-биле колхозтарны, совхозтарны чепсеглээр дээш, бистиц каттыжыышкын чогуур хемчеглерни ап турар. Бо чылын Тыванын ховуларынга кандыгкандыг чаа техниканы ажыглаарыл?

Хөрөөнге минералдыг чемиштидилге тарадын төгер эки бүдүрүкчүлүг «РУМ-3» деп агрегатты ажыглаар. Бир шакта ол 10 гектар черге чемиштидилгени тарадыр.

Бо агрегатты Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң механизаторлары оргу шөлдерге минералдыг чемиштидилгени хар-биле холуй чажар, чаа арганы ажыглап киряшкен.

Органиктиг чемиштидилгелерни, ылаңгыя өдекти оваалаи, тарадыр чажар база бир солун агрегат «РУМ-15а» болур. Ону үш тоннаның ылчирбелиг ортумак тракторларынга кошкак, роторнуң дузазы-биле чемиштидилгени 20 метр ырадыр тарадыр октадын төгер. Ындыг агрегатты бирги кварталда 29-ту ажылагыйларже чорудар бис.

Үрезин чажар машина хевирлиг «РУ-4-10» деп эки бүдүрүкчүлүг, агрегат ажылдап кирер. Бир шакта ооц-биле минералдыг чемиштидилгени 10 гектар шөлге тарадып болур.

Чазын аңдарган черни болбаазырадып, аңдарган черниц хоорааунарын үүрмектеп, хоюглаар «ЛД-10» деп эки лущильниктер келген. Ооц ажыктыг талазы чүл дээрге, калбак диски-биле болбаазырадылганы 4-10 см ханы черге чоруткаш, черниц тургузуун үревес, хөрөөн үреливишкинин болдурбас, доозун чок ажылдаар аргалыы болур.

Кадыг хөрөүннүг черни аңдарар янзы-бүрү маркалыг тракторларга кожар «ПК-4-35у» деп кедүртүр аңдазыннарны ап эгелединис.

Таңды, Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнарның тараа шөлдериниге чаа хевириниц «ПКА-2» деп чер аңдарар агрегаттары ажылдаар. Агрегат черни аңдарбышаан, довуракты хоюглап, чер кырын дескилээш, хөрөүннүң үстүү кезиин үлүдүредир, а ооц адаан тырый бастырып каар. Ында беш корпустуг кожар аңдаыны, волокуша, үүрмектээр каток болгаш тускай кожуглар бар. Мурнунда бир тракторлуг аңдазын черни аңдарын ааарга, а өске трактор волокуша сөөртүп, чарган черни дескилеп турган болза, ам ол ажылдарны «ДТ» деп маркалыг трактөргa кошкан чаңгыс ындыг агрегат күүседир.

Тараажылардың ажылын чангедип турар база бир ховар машинаны колхозтар, совхозтар ап эгелээн. Ол болза үрезин чажар «СП-15» деп кожуг машина. Аңаа чаштырыкчы кижиниц херээ чок, ону тракторист боду кабинадан башкарып чоруур. Машина чаштырган черниц ханы база айтып турар, ооц шимчеңгири, эзлгири аажок.

«Сельхозтехниканың» механизастаан отрядтары «ДТ-75м» деп маркалыг күштүг чаа тракторларны алган. Тракторнуң кабиназы агаар өтпес кыдыр ыяк дуглаттынган, вентиляция болгаш чылыдар херекселдер-биле дериттинген.

Часкы хову ажылдарынга ажыглаар чаа техниканарның колдуу мындыг.

Ооц-биле чергелештир колхозтар, совхозтарга техниктиг дуза чедирери-биле «Сельхозтехника» каттыжыышкынары механизастаттынган ийи отрядты тургусканын демдеглеп каары чугула. Олар—Кызылда болгаш Чадаанада. Отрядтарның сорулгазы болза, минералдыг болгаш органиктиг чемиштидилгени ажылагыйларга аппарын бээри, ону ховуларже сөөртүү; тараа шөлдерин сайыраадып турар самолёттарны хандырары; үнүштерни химиктиг бүдүмелдер-биле камгалаары; тараа шыгжаар складтарның дезинфекциязын кылыры болур. Механиктиг отрядтар-биле кереэнин чарын алгаш, ооц дузазын ажыглаары колхозтарга болгаш совхозтарга кончуг ажыктыг.

Ам сорулга чүл дээрге, кээн турар чаа техниканы чагыдып, ону долузу-биле шын ажыглап, бедик дүжүт алыр дээш демисежири болур.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниге уткуштур

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫҢ АРНЫ

Республиканың мал ажылының тускай эртемниг-лериниң бир хүннүг семинары Бии-Хем районга эрткен субботада болган. Аңаа чамдык ажыл-агый-лар удуртукчулары, көдээ ажыл-агый эргелелдери-ниң начальниктери база киришкен.

Семинарның киржикчилери бода малды кышкы үеде семиртип өстүрериниң талазы-биле районнуң үш көл ажыл-агыйлары—«Кызыл тараачын» кол-хоз биле «Саян», «Өөк» совхозтарның дуржулгазын сонуургап көрген.

Районнуң ол ажыл-агыйларының дуржулгазынга хамаарышкан материалдарны бо арындан номчуур силер.

Семиртилгениң аргазы, ООҢ АЖЫЫ

«КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН» колхозтуң ажыл-агыйының угланышкыны — мал ажы-лы. Мында кол черни мыйыстыг бода мал эзлеп турар. Амгы үеде колхоз 3622 баш бода малдыг. Олар назы-харынып, эр, кызының база шынарының аайы-биле беш аңгы фермаларда хуваай үстүнген. Ферма бүрүзү база тускай угланышкынныг.

ХҮТ ФЕРМАЗЫ аныяк бода-ларны семиртип өстүрер. Ол ферманың бызаалары иелери-биле 6—7 айлыынга че-дир турар. Оон аңгыда ук ферма алды айдан өрү на-зылыг эр болгаш кыс бызаа-ларны семиртир. Олардан кыс бызааларны саар инек-тер кылдыр өстүреринге тус-кайлаан.

БИЛЕЛИГ ФЕРМАЗЫ сүт бүдүрер угланышкынныг. Ол ферманың коллективи чаа төрүттүнген бызааны иезе-биле кады он хонук чедир азырааш, Туран фермазынче чорудар. А Туранның сүт-бараан фермазы колхозта сүт бүдүрер угланышкынныг көл ферма болбушаан, бүгү аныяк бода малды 6 ай назыга чедир семиртип өстүрер база кол участок боон турар.

Колхозтуң бода мал фер-маларын ынчалдыр специали-застаан чорук фермалар ажылдакчыларының күжүн чөп ажыглаарынга болгаш бүгү бүдүрүлге чорудулгала-рынга үени камнап алырынга база күш-ажылдын бүдүрүк-чүүүн бедидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга, ча-рыгдалдарны эвээжедиринге, продукцияның бот-үнезини чигедиринге, ажыл-агыйны углап башкарарынга онза ажыктыг боон келген. Ооң то-даргай чижээн дараазында фактылар бадыткан турар.

1970 ажыл-агый чылында колхоз 2363200 рубль орулга-ны алган. Ооң мурнунда чыл-биле деннээрге ниити орулга 29 хуу хөй болган. Бир эвес колхоз бүдүрүлгениниң адыр аайы-биле алыр болза, үүгле мыйыстыг бода мал 725372 рубль орулганы берген. Ажыл-агыйга аныяк бода малдан алдынган центнер немелде деңзиниң бот-үнези 106 рубль 51 көпеекке онаашкан. Ол хө-ре хемчээлдиг бода мал эдин күрүнеге сатканының өртөө 143 рубль 50 көпеек болган. Ынчангаш центнер бүрүзүн-ден колхоз 36 рубль 99 кө-пеек арыг орулганы алган. 1970 чылда күрүнеге бедит-кен өртекке 128 баш аныяк шарыжыктарны саткан, оңа иштинде чаңгызы-ла 414 кг дириг деңзилиг 23 башты 50 хуу немелде төлевирлиг кыл-дыр дужааган. Ажыл-агый оон 6291 рубль арыг орулга-ны алган.

Бода мал коданнарын өстү-рүп көвүдеринге болгаш эт бүдүрериниг аныяк бода малды 6 ай назылыынга че-дир бир янзы байдалга семир-тип өстүрери онза ажыктыг. Малды өстүреринің болгаш семиртириниң ындыг аргазын ажылдан кылгаш, ону респуб-ликаның чамдык зоналарынга ажыглаар болза, ол ажыл-агыйларга үгүла ужур-дуза-лыг. Мал чемнериниң хөй та-лалыг шынарын чөп ажыглап, ону малга бөөр чемниң хем-чээлинге шын дүүштүрер бол-за, ол, аныяк бода малдың семиртилгезин улам дүргеде-дир ужурлуг.

Аңгы-аңгы байдалдарга бы-зааларны чемгереринің чем рациону чаңгыс аай кандыг тургузуглуг турза чогуурунга хамаарышкан айтырыг зоотех-никтериниң араызында ам-даа маргылдаалыг боон артпы-шаан. Ол ышкаш бызааларга анаа сүттү бөөриниң нормазы база-ла үзе шиитпирлеттин-мээн. Бо айтырыг дээрге ба-раанныг сүттүң камналгазынга, оон-биле чергелештир не-мелде деңзиниң бот-үнезинге холбашкан чугула үүүл бол-ур.

Бистиң дуржулгавыстан мындыг үүүлду айтыр болаан мен. Бызааларны азырап ту-рар өйде оларга бөөр анаа сүттүң нормазын малдың деңзи талазы-биле өзүлдезинге бичии-даа каража чокка кы-зырып болур. Ынчалзажок, ол чорук чем рационунга шынар болгаш хемчээл талазы-биле четпес үүүлду хандырын ту-рар ындыг шынарлыг өске чемнерни кииреринден чедип алдынар. Ол айтырыгны че-диишкиниг шиитпирлээри-биле бистиң ажыл-агыйга 1964 чылдан бөөр анаа сүттү тыртыкай база кылымал сүт-биле солуурун боттандырган. Баштайгы үеледе алды ай назыга чедир бир бызаага 250 кг анаа. 600—800 кг тыртыкан сүттү берип турган бис. Кажан чем рационунга анаа сүттүң солукчуузун киирген соонда, анаа сүттү бөөри 180 кг чедир кызырылган. Амгы үеде алды айлыынга чедир бир бызаа 180 кг анаа сүт, 400 кг тыртыкан сүт, 1000—1200 кг солукчуну ап турар.

Солукчуну белеткээриниң составы бөлүүн. Херек ыныында 1 тонна солукчуга 200 кг тыртыкан сүт, 40 кг сокпан каан чочак-тараа, 140 кг сула азы арбай далганы, 5 кг сөөк далганы, 1 кг хоюг чугай, 4 кг дус, 2 кг балык үзү, 1 грамм хлорлуг кобальтының микроэлементилери, 50 грамм иод, 10 грамм күгүр марганези киирер. Ону белеткеп алы-ры дүрген болгаш артык чы-рыгдалдар негевес. 1970 чыл-да биске 1 центнер ынлыг со-лукчунуң өртөө 1 рубль 50 көпеек болган. Бызаа чемге-рилгезинге ону ажыглаанын-ың соонда хонукта немелде деңзи алыры көскүзү-биле бе-дөөн. Алды айлыг бызаалар хонукта 633-тен 808 грамм чедир немелде деңзини берип турган. Туран фермазынга план ёзугаар центнер немелде деңзиниң бот-үнези 89 рубль 26 көпеек болур турган болза, херек кырында 86 рубль 67 көпеек болган.

Бир эвес бис чем рационун-дан ол солукчуну үндүрүп кааптар болзувусса, хонукта сагдынган бүгү сүттү сепара-торга тырттырар, а тырттыр-ган сүт-биле бызаалар чемгер-геш хонукта үүгле 600—650 грамм немелде деңзини ап бо-лур бис. Ол чорук немелде ча-рыгдалдарны негээр турган.

Туран фермазы эр бызаа-ларны алды ай назыга, дириг деңзиги 160—170 кг чедир азырааш, оларны оон ыңай семиртир кылдыр Кудургун фермазынче, а кыс чүвелерни Кудук фермазынче чорудар. Кудургунга 550 баш молдурга турар. Ында семиртилгени да-раазында чурумнуг кылдыр организастаан. Чаңгыс кадар-чыга алды ай назылыг 60 молдурга турар. Ол ук малды күрүнеге эзт планынга ду-жаар үезинге чедир азыраар хүлээлгелиг. Бүгү кадарчылар ажыл төлевирин немелде деңзи бергининден ап турар. Тодаргайлаарга, кышкы үеде, молдурга бүрүзүнге хамаа-рыштыр 1 центнер немелде деңзинге 12 рубль, а чайгы үе-де 8 рубльди алыр. Оон аңгыда олар кол шалыңынга план ажыр күүсеткени дээш база акша немелдезини ап ту-рарлар.

Семиртилгеде турар мал-дың хонукта чиир чем рацио-нунуң нормазы чылдың үе-лериниге, база ажыл-агыйда мал чеминиң бар хемчээлинге, малдың назы харынга, ди-риг деңзизинге дүүштүр бер-динип турар. Чижээлээрге, кышкы үеде болза, курраг концентраттарны шуут ажыг-лавайн турар бис. Чемни малга үүгле бус-биле шыгы-дып бөөрин шыңгыы чурум-чуткан. Молдургалар шыгыт-кан чемнерден аңгыда хонук-та 10—20 кг зелёнка, 10—15 кг силос база чип турар.

Мыйыстыг бода малды се-миртириниң ындыг аргазы ажыл-агыйга онза ажыктыг боон келген. 1970 чылда кол-хозка немелде деңзи алыры ортумаа-биле безин 600 грамм болган. Ынчангаш 15—18 ай-лар назыдыга күрүнеге эзт планынга киирип турарывыс аныяк бода малдың дириг деңзизи 340 кг чедип турар.

Амгы үеде колхозтуң мал фермаларында кыштаглаашкынның байдалы мурнуку чылдарныдан эки эртип ту-рар. Кыштың эрткен үш ай-ларында семиртилге ферма-зынга хонукта ортумак не-мелде деңзи алыышкыны 795 грамм болган. М. Сандан-оол, М. Кулактаар дээн ышкаш ка-дарчылар хонукта 814—920 грамм немелде деңзини чедип алгаанар. Мал ажылынга эң берге үе—кыштаглаашкынны чедиишкиниг эрттирер дээш бистиң малчыннарывыстың каш дакпыр күжениишкин-биле ажылдап турары оонна иде-ң.

Тоску беш чылдың баштай-гызы — 1971 чылды колхоз-туң бүгү ажыл-ишчилери ба-за күш-ажылчы тиилелерниң чылы болдурар сорулга-лыг. Ынчангаш бода мал фермаларының коллективтери бо чылын хонукта ортумак немелде деңзи алырын 650—700 грамм, а күрүнеге эзт планынга дужаар бода мал бүрүзүнүң дириг деңзизин 400—410 кг чедирерин шиит-пирлээн. Айыттынган сорул-галарны чедиишкиниг күү-седир дээш, «Кызыл тараа-чын» колхозтуң бүгү мал ажылдакчылары съезд мур-нуу чарыынын социалистиг чарыжында хаара туттунган ажылдап турарлар.

А. НЕМТЫРЕВ,
колхозтуң кол зоотехниги.

Совхозтуң ийи чылы

«САЯН» совхозтуң коллективи СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыды-ралга боттандырбышаан, ажыл-агыйның совхоз кылдыр эде организастаттынганының баштайгы чылы—1969 чылдан бөөр мал, чер ажылының та-лазы-биле багай эвес түүнел-дерни чедип алган. Совхоз бү-дүрүлгезиниң кол адырларын орулгалыг болдурарының баш-тайгы базымын сүт-бараан фермаларын, трактор-хову бригадаларын база хойжу ко-даннарны төпчүдериниң, аңаа механизацияның чамдык хе-вирлерин шиңээдип алыры-ндан эгелээн.

Ийи чыл бурунгаар үш аңгы черге турган сүт-бараан фермаларын ийи кол ферма кылдыр, дөрт кезек черге тур-ган трактор-хову бригадала-рын ийи бригада кылдыр кат-тыштырып төпчүткен. Четче эвес-даа болза, хойжу кодан-нарны ылаңгыя кышкы үеде база тус-тус бөлүк турар кыл-дыр организастаан. Бо чорук бирги эзлчегде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаан, ажыл-ишчи бүрүзүнүң совхоз бүдүрүлгезинге идепкейин улам көдүрген болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бе-диткен. Ажыл-агыйның кан-дыг-даа адырын углап баш-таарынга таарымчалыг бай-далдарны тургускан.

Совхозтуң мал ажылы ажыл-агыйда кол адыр болур. Ынчангаш төл бөөр мал бүрү-зү тарын боозадылгага, сула эдержилгеге ыяап-ла кирген турарын доктаамал боттанды-рыш келген бис.

Мал ажылының продукция-зын албедирде аңаа дүүштүр чер ажылын сайзырадыры, оон малды ылаңгыя кышкы үеде азыраар-тежээринге чарыгдаар четчир санныг курлавырлар-ны тургузары чугула. Мону барымдаалаан чер ажылынын культуразын бедидеринче кол кичээнгейни углаңдыраан. Оон тодаргай чижээ болза, ийи чыл бурунгаар совхозтуң бү-гү тарылга шөлүнүң үштүн бири хирези органиктиг болгаш минералдыг чемишчи-дилгени ап турган болза, үүгле эрткен чылын безин 11 муң гектар тараа шөлүнүң 7 муң ажыг хирезинге чемиш-чидилгени чоруткан.

Бо болгаш өске-даа органи-зас-массалыг хемчеглерни боттандырганының түүнелинде чер ажылының бедик кель-туразының ажыл-агыйы деп 1969 чылда алган бедик адын совхоз алдарлыы-биле быжыг тудуп турар. Ажыл-агый ниитиниң малынга бодуун бол-гаш шыктыг чемнер белеткээ-риниң планын эрткен чылда бир дугаар чедиишкинниг күү-седип, үүгле силосту безин 13 муң тоннаны, сигенни 3500 тоннаны, саваны 10 муң тон-наны мал чеминге белеткээн. 1970 ажыл-агый чылында чер ажылынга ооң мурнунда ка-жан-даа болдунмаан бедик көргүзүглерни чедип ап, тараа культураларының бир гекта-рындан-па 15,8 центнер дү-жүттү ажаап албышаан, күрү-негe 4313 тонна эки шынар-лыг тараанны дужаап, план-ны онаалдавысты 324 хуу күүсеткен бис. Чер ажылы-ның культуразын бедиде-ринче чогуур кичээнгейни салган чорук мал ажылын орулгалыг болдурарынга көс-кү идигни берген. Оон түү-нелинде пландаан ажыр 31 тонна бода мал эдин. 29 тон-на хой эдин немей ажыр аргалыг болган бис. Күрүнеге эзт садарының планы 109, сүттүү—129 хуу күүсеттинген.

Ниитиниң малының баш са-ны өстүреринің сорулгазы база чедиишкиниг боттаныр турар. Совхозтуң организас-таттының тургустунганындан бөөр ийи чыл үениң дургузуун-да мыйыстыг бода мал 200 башка, шээр мал 5,5 муң баш-ка немей өскен.

Боттарының ак сеткилдиг күш-ажылы-биле хонукта ор-тумаа-биле 600-тен 800 грамм чедир немелде деңзини ап ту-рар Н. Толстикова, М. Гончаа-рова дээн ышкаш бызаа ажаакчыларының болгаш мал ажылының өске-даа хөй-хөй мурнакчыларының кызымак-кай күш-ажылының түүнелинде күрүнеге эзт планынга киирген бода малдың ортумак дириг деңзизи 401 кг, шээр малдың—43 кг болган. Сов-хозтуң ажыл-ишчилериниң ор-тузунга калбарган социалис-тиг чарышка төп болгаш Сүүш сүт-бараан фермаларының коллективтери онза шылга-раан. 1969 чыл-биле деңнээрге 1970 чылда бо фермаларга сүттүң ниити чылдазы саар бир инекке онааштыр 178—268 кг чедир көвүдээн. Мур-накчы саанчылар Т. Матина, В. Ковальногих, М. Азапова, М. Кочнёва олар боттарында быжыглаттынган инектериниң чангызындан-на 2500—2800 литр сүттү сагганнар.

Совхозтуң мурнакчы меха-низаторлары Л. Быков, В. Га-лактионов, В. Глухенко, М. Ба-рыш-оол, Тыва АССР-ниң ал-дарлыг механизаторлары Н. Федорченко, Н. Малышев болгаш өске-даа хөй-хөй та-раажылардың совхоз бүдү-рүлгезинге хөй чылдарда үрет-үүнелдиг ажылдан келгени ажыл-агыйның экономиктиг күүзүүн улам быжыглап, ажылчыннарының материал-дыг болгаш культурлуг деңне-лин бедидип турар.

1970 ажыл-агый чылында совхоз ниитизи-биле 620 муң рубль орулгалыг болган. Ооң 195 муңу мал ажылындан, 425 муң рубль хову ажылын-дан киргеп. Алдынган арыг орулганың 47 муң хирези ажылчыннарга немелде төле-вирге болгаш материалдыг шаңнал-макталдарга чарыг-даттынган. Совхозтуң эконо-миказы улам өзүп турары-би-ле ажылчыннарның ап турар шалың төлевири, ооң-биле чергелештир оларның амыды-рал деңнели база өскен.

Ажылды тудуп, кылып ту-рар кижилерниң амыдырал деңнелин бедидери-биле чер-гелештир, совхозтуң дирек-циязы, ажылчын, партия, ком-сомол комитеттери бүдүрүлге-ни чаартып дерииринче база чугула кичээнгейни салып ту-рар. 1969—70 чылдарның дур-гузунда совхозтуң төп тур-лаанда сүт-бараан фермазы-ның ажыглалынга чаа төле-вилел ёзугаар 240 бызаа, төр-үүр 200 инек кирер чаа ка-жааны ажыглалга киирген. Ук кажаа изиг суг-биле одал-галыг болгаш инекти төрүдер, чаа төрүттүнген бызааны иезі-биле кады 7—10 хонук тургузар, ооң соонда бызаа-ларны тускай азыраар өрээл-дерлиг. Ону семинарның кир-жикчилери сонуургап көрген.

Совет кижи бүрүзү чедип аалган чедиишкиннерге оожур-гавас, ону улам быжыглаар дээш ажылдаар ужурлуг. Бисте чедир ажыглаттынмайн келген курлавырлар база бар. Боттарывыстың бар аргалары-высты санап көргеш, тоску беш чылдың баштайгы чылы-ның бирги кварталында да-раазында сорулгаларны мур-нувуста салган бис. Күрүнеге мал ажылының продуктула-рын дужаарының планын март 25-ке чедир, часкы та-рылгага белеткел ажылдарын март 30-га чедир бүрүн күүсе-дир. Автомобильдер болгаш өске-даа техника ажыглалын экижидип турган, 1000 рубль-ге кыыр-чаар материалдар-ның камналгазын чедип алыр. Совхозтуң ажылчыннары чурттаар кылдыр бирги квар-талда ийи аал ишти олурар бир бажыңны ажыглалга киирер. А 1971 чылда гектардан-на 12 центнер дүжүттү ап турган, тараанның ниити бү-дүрүлгезин 9000 тонна чеди-рер. Төрүүр 100 баш мал бү-рүзүнге онааштыр 87 хураган-ны, 82 бызааны, 65 кулунну алыр.

Соңгаан сөске ээ болур дээш бо чылдың баштайгы кварта-лында күрүнеге 300 центнер эзтти дужаар планын 444 центнер кылдыр, а сүттү эрт-кен чылдың бо үезинің деңне-линден 349 центнер хөйну сатканн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниге уткуштур бо хүннерде чер болганда күш-ажылчы социа-листиг чарыш калбарын ту-рар. Бүгү улустуң ол чары-ныга киришиишаан, алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседири совхозтуң бүгү ажыл-ишчилерині-ниң кол сорулгазы.

В. ПАШЕНКО,
совхозтуң директору.

- **Бии-Хемниң малчыннары эрткен беш чылда шупту 4000 баш ажыг бода малды семиртип өстүрген.**
- **1970 чылда районнуң күрүнеге эзт планынга киирген бода мал бүрүзүнүң ортумак дириг деңзизи 376 кг болган.**
- **«Саян» совхоз 1975 чылда күрүнеге ниитизи-биле 600 тонна эзтти садар.**

Мал ажылының хөгжүлдези

БИИ-ХЕМ районнуң девискээри болгаш бойдус байдалы кандыг-даа малды өстүреринге таарымчалыг. Шээр мал бүдүн чыл дургузунда ёдарда турар, а бода мал—кышкы үеде азыралга кире бээр.

Мал ажылының кол адыры болза, хой ажылы болур. Эрткен беш чылдың дургузунда мал ажылында чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер та-лазы-биле районнуң малчыннары байлак дуржулганы мөөнүүн. Бода малды симменталь, хойну чиңге нарын дүктүг уксаалар-биле эжикидип келгениниң түүнелинде бүгү үүзүн малдың продуктулуу сөөлгү каш чылдарның дургузунда көскүзү-биле бедип эгелээн. Чижээлээрге, 1970 чылда бир инектен 1800 кг сүттү, бир хойдан 3 кг дүктү алган. Эткке дужааган бода малдың би-рөөзнинің-не дириг деңзизи 376 кг, а хойнуң 49 кг болган. Бо дээрге багай эвес көргүзүг. Ону канчап чедип алган бис? Малдың продук-тулуг чоруун бедидеринге уксаажы-дыла ажылы улуг рольду ойнаан деп база катап чугаалаары артык эвес.

Маңаа хамаарыштыр хой ажылын ап көрээлиңер. Эрткен үш чылдың дургузунда шээр малдың баш саны 40 хуу өскен ийикпе, азы 80 муң баш ажа берген. Үш чыл мурнунда чиңге нарын дүктүг хойларның саны 20 муң турган болза, ам 40 муң ажа берген. Чартык чиңге на-рын дүктүг хойлар 18 муң турга-нындан 32 муң четкен. Чартык бөдүүн дүктүг хойларның саны 18 муң турганындан 8 мунга чедир кы-зырылган. Допчулап чугаалаарга, районда бүгү шээр малдың 50 хуу-зу чиңге нарын, 40 хуузу чартык чиңге нарын, үүгле 10 хуузу чар-тык бөдүүн дүктүг болуп турар.

Малдың уксаазын эжикидерге ооң продуктулуг чоруу бединр, оон алыр орулга арбын болурун бистиң дур-жулгавыс бадыткан турар. Бир эвес үш чыл мурнунда районнуң ажыл-агыйларының күрүнеге дужааган дүгүнүң бир центнериниң өртөө 390 рубль боон турган болза, ам 486 рубль чеде берген. Эки шынарлыг дүктүң өртек-үнези бедик болуру моон тодаргай-дыр.

Үүгле эрткен чылда дужааттын-ган дүктен эки шынар дээш район-нуң колхозтары болгаш совхозтары 216 муң рубль немелде орулганы алган.

Мал ажылында бар курлавырлар бисте ам-даа чедир ажыглаттын-майн турарын демдеглээр херек. Ылаңгыя сүт бүдүрерин көвүдедир айтырыг эки шиитпирлеттинмээн. Сүт саалдазы доктаамал эвес. Чыл-дың соок чеди айларында чылда алыр бүгү сүттүң үүгле 43 хуузун ап турар бис. Сүт саалдазы доктаа-мал болдурун чедип алыр дээш демисежир апаар бис.

Бода малды тулдур чемгерип тур-гаш, семиртир талазы-биле чамдык ажылдар бисте кылдынган. Интен-сивтиг семиртилгениң организас-таанының бөдүүн технологизы-би-ле семинарның киржикчилери та-ныжып турар-дыр. Маңаа кол үүүл болза, бызаа төрүттүнгенинден эгелээш, улуг мал болгуже че-дир ооң ажаалга, чемгерилгезинче доктаамал кичээнгейни үзүктелиишкини болдуруп болбас. Малды бичиизин-ден эгелээш, эки чимгерерге, ооң се-миртилгезинге үнген чарыгдал дүр-ген эгиттиннер.

Мындыг чижекти сайгарып кө-рээлиңер. Бир ай болган бызаа 1 кг немелде деңзиге 3 чем единицазын чарыгдаар. Бир харлыында 8—9, а ийи харлыында 40—45 чем еди-ницазын чарыгдай бөөр. Моон ал-гаш көөрге, бода мал аныяк назы-лыында эвээш чем чарыгдалынга хөй немелде деңзини бөөр-дир. Мал-дың биологизында бо онзагай бай-далды ажыглап турар бис.

Семиртилгени 2—2,5 харга чедир чорудары эң ажыктыг. Оон улгады берген малдар хой чемни чип тур-за-даа, шоолуг деңзи немевес апаар. «Өөк» совхоз бо чылын үш харлыг шарыларны күрүнеге дужааган. Оларның бирээзинин-не деңзизи 400 кг ажыг болган. Деңзи эки ышкаш, а аңаа үнген чарыгдалды ап көрээл.

«Өөк» совхозтуң дужааган шары-лары бир центнер немелде деңзиге 15—20, а өске ажыл-агыйларныы үүгле 7—10 чем единицазын чарыг-даан болган. Ону акшаже шилчи-дерге, «Өөк» совхоз 1 центнер не-мелде деңзиге 90—120 рубль, а өс-ке ажыл-агыйлар үүгле 80—90 рубльди чарыгдаан болуп турар.

В. МИХАЙЛОВ,
районнуң көдээ ажыл-агый эрге-лелиниң зоотехниги.

Чаа үүүлдер. Бодалдар

Репортаж

СЕМИНАРНЫҢ киржикчи-лери-биле «Саян» совхоз-туң төвүнге келгеш, суурнуң адызы ужунда улуг ак-ак бажыңнарны дораан эскерип каан бис. Ол эрткен чы-лын ажыглалга кирген бызаа болгаш инек кажаалары-дыр. Культура бажыңының делгем залынга аалчылар олурушкан-да совхозтуң директору эш В. Г. Пашенко ажыл-агыйның совхоз кылдыр организастат-тынгандан бөөр эрткен ийи чыл оруун таныштырган. Олурганнар ону сонуургап дыңнаан болгаш чамдык ай-тырыглар-даа салгылады.

Чаа кажаалар. Оларны ба-рып көөрүнче кижи бүрүзү далажып турган. Аңаа кели-ривиске ында бызаа ажаак-чылары бисти үткүп алды-лар.

— Идиктериңер аштаңар, эштер!—деп, оларның бирөөзи сагындырды. Шынап-да ка-жааның иштинің арыы хөл-чок. Артында-ла одексиг чыт безин билдинмес. «Оо, улуг-даа, чылыг-даа кажаа-дыр!», «Ногаан шеттерни көргердаан, олуртуп каан-даа ышкаш» дээн үннер оон-моон дыңнал-ды.

Семинарның киржикчилерині-ниң «Саян» совхоз-биле таны-жылгазы ынчаар эгеледи. Арыглан каан кажаа иштинге кирип келген улус бөлүүгле-жип турупканда совхозтуң улуг зоотехниги Ю. М. Тар-лецкий кыска тайылбыр кыл-ды:

— Үлегерлиг кажаа-дыр бо, эштер. Суг-биле чылыдып одаар. Инектер төрүдер, бы-заалар тургузар, мал эмнээр өрээлдер үргүлүү чылыг ту-рар. Өрээл бүрүзүнүң иштин суг-биле чуп аштаар. Аштал-ганы хүнде ийи удаа чорудуп турар бис. А, дуу ол турган ногаан шетчигештер силерни көрүүн дээн, анаа-ла каастал-га эвес үүве. Ону кажаа иштиниң агаары арыг турзун дээш кылган. Шупту өрээлдерни арыглап, агаарны ынчаар өй-лээр чорук бызааларның өл-шыктан аарыырын болдурбас.

Клеткаларда турар бызаа-ларның семис шыыраан улус магадан тур. Оларның ажаак-чыларының бирөөзи мурнак-чы ишчи Нина Толстикова хо-нукта 750 грамм немелде деңзини ап турарын чугаалады. Бызааларның хүнде чиир чем рационун, чемгерилгениң хүн чурумун, бызаа ажаакчылары-ның көргүзүглерни бижээш, ханада азыы каан. Оларның ажылдан турарында база бир онзагай үүл болза, бызаага сугну анаа бербейн, сиген хан-дызы-биле суггарын турары. Ол болгаш өске-даа хөй янзы чаа үүүлдерни ында ажыглап келгининден бедик көргүзүг-лер чедип алдынын турары иле болду.

...«Кызыл тараачын» колхоз-туң Туран фермазы. Бо кол-лектив боттарының эки ажы-лы-биле үүгле ол районда эвес, республикада сураглыг.

Колхоз даргазы, Социалис-тиг Күш-ажылдың Маадыры П. В. Астафьев, ферма эрге-лекчизи Д. С. Доронин семи-нарның киржикчилеринге бо-да малды семиртир талазы-би-ле ажыл-агыйның чедиишки-нинге, дуржулгазынга хамаа-рыштыр чүве чугааладылар. Ферма элбек сүт, эзт дээш по-ходтуң эгелекчилери. 1970 чылда үүгле Туран фермазы алды ай назыга чедир, бирөө-зи-ле 160—180 кг дириг дең-зилиг кылдыр 900 баш бызаа-ны азыраан, өске фермалар-же тараткан.

Ферманың коллективи бар чедиишкиннерин быжыглавы-шаан, бода малды интенсив-тиг семиртириниң мурнакчы дуржулгазын шиңгээдип ап турарын семинарның киржик-чилери херек кырында көрген.

Кышкы үеде инек өдээн траншея аргазы-биле аштаа-рынга таарыштыр туттунган, ынчалза-даа ажыглалда ам-даа кирбээн, чаа кажааны көргүс-кен. Улуг оңгар каскаш, оон хажыларын бетонпап каан. Ооң кырында кажааны тут-каш, шалаларын үүгле инек буду кирбес кылдыр шаарар-тыр кылган. Кажаа иштинге турар инектерниң өдөө ол шаа-раштар дамчыштыр демги улуг оңгар дүвүнге дужер. Кыжын-даа болза өдекти хүн-үн-не бульдозер трактор үнд-үр иттирип кааптар кыл-дыр оңгарның ийи ужунда өдүглерни кылган.

Кудургун фермазы. Аңаа келиривиске бистиң мурнуу чарыывыста Туран фермазын-дан шыгыткан мал чеми сөөр-түп эккелген машина тур. Онзагай чүвези-даа чок, суг сөөртүр цистерналыг машина болду. Инек кажаазының даш-тында салып каан демир коошпаларже машина чүүгүн чоон шаңга дамчыштыр төп-ле тур. Чадагай кажаага тур-ган молдургаларны ажыдып-тарга олар демги коошпага маң-биле келгеш, ында холук-сааны чий бердилер. (**Чуруктa**). Харын-даа хаваннар са-гышка кирер...

Молдургаларны дүне хон-дурар кажаа. Ында курраг саваң дөжээн болду. «Кижи-даа хонуп болур кажаа-дыр, моңар» деп чамдык эштер баштактанды. «Бо саваңның экизин көр, мал дүне чыдып-даа алгаш чип болур» деп Улуг-Хемден келген бир зоо-техник магадады оң. Оон үнүп келиривиске даштын чадагай кажаада турган молдургалар бистен хоюп, чайын дег деш-килештилер. «Оо, хүр-дүр, күжүрлер» дээн үн дыңнал-ды.

Семинарның киржикчилери «Өөк» совхозтуң Хөшпейде хойжу бригадазының мурнак-чы хойжузу эш Насак-Доржу-нуң чаш хураганнар өстүрери-не сакманыг аргаңы ажыглан турарын, совхозтуң төвүнде сүт-бараан фермазын-да механизастаашкынны бол-гаш малчыннарның дуржулга-зындан хөй чүвени билип, көрүп алганнар. Ында ажыл-ишчилериниң ажылдан ту-рарында чамдык чаа үүүлдерни сеткил ханышкын-биле сонуургап көргеннер.

«Өөк» совхозтуң төвүнде Культура бажыңынга семи-нарның киржикчилери чыг-лып келгеш, бот-боттарының дуржулгазын солчуп, улуг чу-гаа кылган. Мыйыстыг бода малды семиртип өстүреринің талазы-биле бии-хемчилерниң дуржулгазын республиканың өске-районнарының зоотех-никтери онза сонуургаан. Ам ону үүгле чер-черге нептере-дип ажыглаары арткан.

Семинарның ажылынга СЭКП обкомунуң, көдээ ажыл-агый килдзиниң эргелекчизи Н. М. Конгар, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң дар-газының бирги оралакчызы В. Е. Серяков, республиканың көдээ ажыл-агый министри Д. Д. Лас-оол, СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бирги секре-тары М. С. Харченко олар ки-ришкен.

С. ХЕРТЕК.

Бии-хемчилерниң дуржулгазын ажыглаңар

Шынап-ла эки-дир

БОДА малды семирти азы-раарының талазы-биле дур-жулганы өөренип көөр дуга-йында организастаан бо семи-нардан бистер хөй үүүлду өөренип, билип алдывыс. Мын-дыг янзылыг дуржулга сол-чуушкуннарын организастаары черле ажыктыг-дыр.

Бызааны чажыдан тура се-мирти азыраарын республика-ның өске районнарында, бис-тиң Таңдыда база-ла эки ажыглавайн турар болгай. Ону алды айга чедир азырап, до-руктургаш, үүгле одарладып кадарар аргаңы ажыглап ту-рарывыс чажыт эвес. Бии-хемчилерниң аргазын чер бол-ганга нептередир ужурлуг бис.

Бии-Хемниң колхозтарында болгаш совхозтарында ажыл-агыйның иштики специализас-таашкыны нептереп, сайзы-раан-дыр. Ооң ачызында сүт, эзт бүдүрүлгези тускайжыт-тынган болгаш ажыктыг апар-ганын дыңнап, көрүп алдывыс.

Бистиң районнуң се-мирти-лгени база-ла организастаан. Силосту мал дүне чиир кыл-дыр чылыг кажаа иштинге кежээ киирип салырын орга-низастаан бис. Даштыгаа хүндүс чемгерерге ол доңуп сөөй бээр.

Бии-Хемниң малчыннары ажылынга кончуг-ла ээ-ха-рыысалгалыг улус деп бодаар мен. Моон мурнунда-даа хөй катап маңаа кээп турдум. «Кызыл тараачын» колхозтуң ынчангы-ла эрги бызаа кажаа-лары ам-даа үүелип иривээн хевээр-дир. Ону малчыннар чылдың-на септеп, селип ту-рары билдингир. Ынчангаш малчын кижиниң харыысалга-зын бүгү тала-биле бедидерин чедип алыр ужурлуг бис.

Г. ЗАРКЕВИЧ,
Таңдының көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

• Чаа-чаа бедиктерже! •

Январь — чаа беш чылдың баштайгы айы эрткен. Январь хамыктың мурнунда СЭКП-ниң XXIV съездизинге алдар болдурган бүгү улустуң чарыжының улам ыңай калбаганы-биле, патриотчу үнелиг эгелээшкиннер-биле байытканы-биле кайгамчыктыг болган. Москвачыларның үлегери-биле бүгү чурттуң ажылчы чоннары коммунистиг субботникке белеткенип турар болгаш оортан алдынган акша-хөреңгилерни беш чылдың фондузунга киирер. Ленинградтың, Минскиниң, Ворошиловградтың болгаш оске-даа хоорайларның хөй бүдүрүлгелеринде партия съездизинге чорудар күш-ажылчы рапортка ат салыр эрге дээш чарыш калбарган. Заводтарның болгаш тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтери бирги кварталдың программазын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу демисежин турар.

Патриотчу ниити көдүрлүүшкүннүң бо хүнеринде совет кижилер эрткен чылдың улус ажыл-агый түңнелериниң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыын күзелиниң онза ханганы-биле хүлээп алган. Сески беш чылдың планының социал-экономиктиг кол-кол коргузугларының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизинин Директивалары чедиишкиниг күүсеттинген дугайын статистиканың бүзүрелдиг дылы-биле од херечилеп турар. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының, Совет күрүнениң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарының, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдырал деңнелин бедидериниң оруунга бурунгаар база бир улуг базым кылдынган. Бистиң партиявыстың ленинчи чиңгине шугумунуң ханы-мергенин, совет улустуң күүлүг тургузукчу энергиязын ол база катап чаа улуг күштүг-биле коргүскен.

Сески беш чылдың доозулган чылы, 1970 чыл чуртту чаа бедиктерже үндүрген. Хереглелге болгаш чыылдага ажыглаан национал орулга чыл дургузында 8,5 хуу өскен, ынчаарга коргузүүлерниң хөй нуруузунуң талазы-биле улус ажыл-агыйының өзүлдезинин темпилери айытканындан бедик болган.

Бистиң үлетпүрүвүс продукцияны бүдүрерин 6,3 хуу планнаан турган болза, 8,3 хуу көвүдеткен. Пландан ажыр 7 миллиард ажыг рубльдің продукциязын бүдүрген болгаш сайгарган факт ол өзүлденің хемчээлериниң дугайын тодаргай херечилеп турар-дыр. Дөрт үс хире чаа улуг үлетпүр бүдүрүлге ажыглалга кирген. Бүгү үлетпүр министерстволары, бүгү эвилелдешкен республикалар чыл даалгаларын долдур болгаш ажыр күүсеткен. Улус ажыл-агыйының техниктиг депшилгезин болгаш чоннуң амыдыралчы хереглелдерин шуут хандырып турар индустрияның адырларын колдаткан темпилери-биле хөгжүп келгени дыка чугула. Бо чедиишкиннерге хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өнөктээн, ажыл-агый реформазы хөйүнде дузалаан: ам безин үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй нуруузу планнаашкынының болгаш экономика талазы-биле идиг бериишкининиң чаа системазын ёзугаар ажылдап турар, ам реформаны тудугда нептередип турар.

Көдээ ажыл-агыйда эки түңнелдер чедип алдынган. СЭКП ТК-ның июль (1970 чыл) Пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырбышаан, көдээниң ажыл-ишчилери колхозтарның болгаш совхозтарның бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрерин, экономиказын быжыглаарын хандырган. Көдээ ажыл-агый продукциязының хемчээли 8,7 хуу көвүдээн, ынчаарга бистиң чер ажылывыстың бүгү төөгүзүнүң дургузунда тарааның болгаш хөвеңний эң бедик дүжүдүн өстүрген. Тараа садын алырының планы ажыр күүсеттинген—чурттуң курлавырларынга 73 миллион тонна тараа кирген. Мал ажылының продуктуларын айытканындан хөйну садып алган.

Бистиң партиявыстың «Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп программалыг лозунгунуң боттанылышкынында оорунчуг түңнелдер-биле эрткен чыл база кайгамчыктыг. Ниитилелдің фондуларындан төлевирлерни болгаш чиигеледелерни немей алырга, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумаа-биле ажыл төлевири дыка көдүрүлген, колхозчуларның күш-ажылының төлевири база өскен. Чуртталга тудуун калбак хемчээлдерге үргүлчүлээн. Чыл дургузунда 105 миллион дөрбелчин метр ажыг ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын ажыглалга кирген, ол чорук база 11,2 миллион совет хамаатының чуртталга байдалдарын экижидер арганы берген. Садыгны болгаш чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын сайзыраңгайжыдарынга хөй чүве кылдынган.

Ажылчын аңгы, колхозчу тараачыннар, интеллигенция, бүгү акы-дуңма республикаларның ажыл-ишчилери Төрөөн чурттуң күчүзүн улам ыңай быжыглаар дээш демисеелге боттарының салыышкынын кирген. Элээн хөй крайларга, областарга, хоорайларга бедик шаңналдарны тыпсып, оон бие массаларның чогаадыкчы инициативазын болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруун демдеглээн. Беш чыл планының даалгаларын күүседиринге улуг чедиишкиннерни чедип алган кижилерни алдаржытышаан, совет кижилер чарыштың бүгү киржикчилеринге мораль талазы-биле улуг идигни ол шаңналдардан көрүп, мурнакчыларның дуржулгазы-биле чепсегленип алырын оралдажып турар.

Бистиң чуртувустуң хөгжүлдези чайгылыш чок болгаш бурунгаар шимчээшкиниг; оон чаа чада бүрүзү бүдүрген болгаш чедип алган чүүлдериниң бижыг баазазынга үндезилеттинип турар. «Кылдынган чүве хөй, чедиишкиннер илдең. Ынчалза-даа чедип алдынган чүүлдерге доктаавас, ыяап-ла бурунгаарлаар, улам нарын соруглаларны шиитпирлээринче шилчиир деп ленинчи өөстер бистерге, коммунистерге, девиз боп келген болгаш кеззеде девиз болур-даа» деп, Л. И. Брежнев эрткен чылын Ереванга байырлалдарга чүве чугаалап турган, демдеглээн.

Сески беш чылдың дуржулгазын пропагандалаарын калбартышаан, партия организациялары эрткен чылдың түңнелдерин ам коллектив бүрүзүнүң мурнунга тургустунган чаа соруглалар-биле ыырый холбаштырар ужурлуг. Төп статистика эргелелиниң дыңнадымның көргүскени-биле алырга, ажыглалга кирер ужурлуг, курлавырлар ам-даа эвээш эвес бар болуп турар ужурунда харын ол чугула боп турар. Чамдык бүдүрүлгелер төлевилээн күчүлерни шүшпең ёзу-биле шиңгээдин ап, бүдүрүлге даалгаларын күүсеттпейн турар чамдык министерстволарның системазында эртемшинчилел ажылдарының, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглаарының планын долу эвес боттандырган. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдү, мал ажылының продуктулуу чавыс боп арткан колхозтар болгаш совхозтар бисте бар. Бо четпестерни дүрген ажып эртеринче күженишкиннерни мөөңнээри, камналганың чурумун, күш-ажыл болгаш күрүне саглыга-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаары дээрге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктының улуу-биле бедидерин чедип алыр дээни ол-дур.

Тоску беш чыл эки эгелээн. Төрөөн партиязын долгандыр сырый каттышкан совет кижилер коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү участоктарында ажылдың темпилерин өстүрүп турар. Мурнувуста—чаа-чаа бедик сорулгалар, оларны СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлеринге тодаргай плередир, ынчангаш ам безин чурт күш-ажылчы бүзүрелдиг базым-биле ол чаа бедиктерже чорун орар.

Ленинчи партияның ам болур съездизинге алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжының чедиишкиннери көвүдеп турзун!

(«ПРАВДАНЫҢ» ФЕВРАЛЬ 5-ТЕ МУРНУКУ ЧҮҮЛУ).

ВЛКСМ обкомунуң IV пленумундан

ЛЕНИНЧИ ЧАГЫГЛАРГА ШЫНЧЫ

Пленумга илеткел болгаш аңаа санал берген эштериниң чугаазы, оларының бүгү-ле сагыш човаашкыны комсомолдуң үндезини болур эге организацияларны быжыглаарынче угланган. Дайынчы, күш-ажылчы алдарның тургузукчузу, партияның шынчы дузалакчызы — ленинчи комсомол СЭКП-ниң әәлчеглиг XXIV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш бүгү улустуң чарыжының бирги одуруунда чоруп орар. Оон кылып турар улуг ажылының кол-ла баштакчызы чогум-на комсомол эге организациялары болуп турар. Тывада ындыг организация 513. Ылаңгыя «Сүт-Хөл» совхозта барык 900 кежигүнүг комсомол комитеди (секретары О. Чалчык) багай эвес ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизин төлептиг уткуур дээш комсомолчу бүрүзү бедиткен хүлээлгени алган, а комсомолчу-аныяктарның 5 коллективи коммунистиг күш-ажылдың бедик адын чедип алыр дээш демисежин турар. Од бедик аттың эдилекчизи Ак-Даш сүт-бараан фермазы планныг даалгаларын күүсеткен. Ондар Шортак удуртқан комсомол болүү фермада инек бүрүзүндеп 1600 литр сүттү саарын эрткен чылын хандырган, комсомолчу-аныяктарның күш-ажылын, өөредилгезин; дыштаныылазын шын организастан шыдаан.

Совхозта 13 кижилиг аныяктар бригадазы часкы тарылгага кирер техниканың 60 ажыг хуузун септеп апкан, артканын февраль 23-те доозар. Комсомол комитеди малдың массалыг оолдаашкынының үезинде малчынварже 172 сакманщикти чоруткан. Кежээки школада 230 кижи өөренип турар. 1970 чылда комсомол хүрээлениге 108 кижини хүлээп алган. Совхоз бүдүрүлгезинге аныяк оолдар, кыстарны киржилгеан улуг, оон түңнелинде совхоз беш чыл планын: эттти 101, дүктү — 107, сүттү—115, тарааны—334 хуу күүсеткен.

Кызылдың аныяктары төрөөн партиязының әәлчеглиг съездизинге чедир хүн бүрүзүп—шалыпчы әәлчег болдурган ажылдан турар. Чижээ, аэропорттуң комсомол организациязы камналганың комсомолчу фондузунуң агар санын ажыткан, мергежил аайы-биле эн дээре ат дээш демисежин турар. Коллективте дөрт кижиниң бирээзи-ле институттарда өөренип турар. Эге организацияның болгаш бөлүктериниң хуралы доктаамал эртип, аңаа комсомолчуларның авангардчы ролунуң, политиктиг өөредилгевин дугайын чугаалажып турар.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн фермазында комсомол болүү солун, улуг ажылды чорудуп турарын илеткелчи демдеглээн. Ферма беш чыл планын эрткен чылдың октябрьда күүсеткен. Саанчылар С. Долума, О. Орусумаа олар боттарынга быжыглаан инек бүрүзүндеп 2300 литр сүттү сагган. Бүгүзвилелдин Ленинчи зачёдунга киришиишаан, бөлүктүң комсомолчулары В. И. Ленинниң «Чарышты канчаар организаастаарыл?», «Улуг эгелээшкин», «Аныяктар эвилелдериниң сорулгалары» деп ажылдарын өөренген. Салган сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринге комсомоллуң иштики ажылын биллилиг организаастаан чорук улуг салдарлыг болган. Оон түңнелинде ол ферма комсомолчу-аныяктарының сүт-бараан фермаларының аразынга калбарган социалистиг чарышка бирги өрни алган, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Комсомол эге организацияларының кадрларының болгаш активиниң составы быжыгып турар. Чижээ, 513 секретарының 134-түү, азы 26,5 хуузу коммунистер, алды секретарының бирээзи-ле—дээди эртеминг. Ынчалза-даа бо ажылда улуг четпестер бар. Эге организациялар секретарларын үргүлчү солуур чорук ковудээн, азы ол эрткен чылын 58 хуу четкен. Чөөн-Хемчикте 64 секретарының 43-жү солушкан, а Кызылга—70 хуу болган. «Тес-Хем» совхозта комсомолдуң 11 бөлүү бар, оларның чаңгызынга-даа отчёт-соңгулдалыг хуралдар болбаан, бөлүктер удуртукчуларынга комсомол комитединиң ийи чыл бурунгаар «томуйлаан» кижилери хурал-даа чыгбаан, дадывырдаа хавырбаан. Моон чогуур түңнелди кылырын пленумнуң киржикчилери негээн.

Комсомол эге оргнизациязының дээди органы—комсомол хуралы. Хурал комсомолчу коллективти чаңгыс аай тура-соруккa, ниити сорулгаларның күүселдезин чедип алырынга кижизидер. Бо ажылды Кызылдың харылзаа белдириниде комсомол эге организациязы (секретары коммунист Г. Кашин) эки чорудуп, хуралларны чогаадыкчы өзү-биле эрттирип турар. Чугаалажыр айтырыгларны амыдырал, ажыл-агый-биле холбап, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин дараазындагы хуралга дыңнап, чогуур түңнелди үндүрүп турар. Ук организацияда комсомолчу бүрүзү даалгалыг, ийи кижиниң бирээзи-ле агитатор, комсомолдуң политөөредилгези организастыг чоруп турар.

Комсомолчу даалга—кижизидилгенин чугула хевири. Республикада 380 хире комсомолчу чер-чер Советтериниң депутады, 40 кижи колхоз, совхозтарның баштаар черлериниң, 1500 ажыг кижи улусчу контроль комитеттериниң кежигүннери хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турар. Оон-биле кады комсомолчу даалганы чугула чүүл кылдыр үнелевейн турар черлериниң бары илерээн. Тес-Хемниң район организациязында бүгү комсомолчуларның 60 хуузу. Чөөн-Хемчикте ийи, Кызылда үш комсомолчунуң бирээзи-ле тодаргай даалга чок. Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагыдга-чурумун үрээр, дадывыр толевес кижилер чогум-на даалга чоктарның аразындан илереп турар.

Комсомол эге организациязының ажылы нарын болгаш хөй талалыг. Ол дугайын илеткелчи болгаш санал бергеннер илередип, ажылда четпестерни чайладырының орудтарын айыткан.

— Комсомолдуң бүгү ажылының төвү—эге организация. Районнуң комсомол организациязының звеноларының ажылын анализтээри-биле тускай анкеталарны хөй комсомолчуларже чоруткан. Оларның 35 хуузу ВЛКСМ райкомунуң, а 45 хуузу эге организацияларының четпес ажылдан турарын айыткан. Ынчангаш ай бүрүзүнүң баштайгы среда санында комсомол эге организациязының хүнүн эрттирип, районнуң бүгү комсомолчуларының 70 хуузун даалгалыг болдурарын чедип алган бис—деп, Барыын-Хемчиктиң комсомол райкомунуң бирги секретары Г. Иргит чугаалаан.

«Найырал» совхозта комсомол комитединде 16 эге организация бактаап турар. Хуралларга чугаалажыр айтырыгларны шилип алгаш, ону бюрога көрүп, илеткелчини томуйлап турар. Совхозта парткомнуң бюро кежигүннери ол хуралларга доктаамал киржип келген. Кежигүн эвес агыяктарны комсомолга киирип алырын белеткээр бөлүктү тургузарын, оларны Ленинчи зачетка киириштирип, комсомол хуралдарынга олуруштуруп, социалистиг чарышче хаара тударын ук совхозта комсомол комитединиң секретары **В. Кривоножкин** демдеглээн.

Индирге бичежек дурт-сыныг аныяк кыс үнүп келгеш, шоваазы-биле чугаалап эгелээрге, пленумга олурушканнарның кичээнгейи улам күштелген. Ол болза, Бии-Хемнин «Кызыл тараачын» колхозунуң Билелигде сүт-бараан фермазының комсомол бөлүүнүң башкарыкчызы **З. Биче-оол-дур.** —Комсомолчу-аныяктар коллективиниң саанчылары эрткен чылын фермада инек бүрүзүнден-не 1822 литр сүттү саап алган, а 1971 чылда 2000 литрни саарын чедип алыр. Партияның съездизинге белек кылдыр бо чылдың баштайгы кварталының планын март 25-ке чедир күүседир—деп ол дыңнаткан.

Комсомол бөлүүнүң ажылынга ында партия эге организациязы (секретары эш Хорлуг-оол) улуг дузаны чедирип турар. Чоокта чаа «Беш чылга сээн үлүүн» деп айтырыглыг партия-комсомол хуралын кады эрттирген. Улуг эштери бо хире сагыш човаап турда, канчап багай ажылдарыл? Коммунистиг үлегери—комсомолчуга үлегер. Мал ажылында аныяк механизаторларның азы саанчыларының республика хемчээлдиг дуржулга солчулгазының семинарын кандыг-бир мурнакчы ажыл-агыйның баазазынга эрттирерин Зоя Биче-оол саналдаан. Ону комсомол обкомунуң талазындан деткиири чугула.

— Республика школаларында өөреникчилерниң 25 бүдүрүлге бригадазы тургустунган, оларның үүгле чаңгызы—Тываның № 1 школазында бригада негелдеге үүштүр ажылдап турар. 1966 чылда школаларга 65 бригада турган, оларны катап тургузуун, өөреникчилерни күш-ажылга кижизидер чугула ажылды эгелээрин республиканың аныяк юнаттар станциязының директору **М. Филимонова** чугаалаан.

Тываның комсомол организациязының ажылында эки талалар: партия организациязының дорт удуртулгазы болгаш деткимчези-биле, хайгаралы болгаш дузаламчызы-биле чедип алдынганын илеткелчи, санал бергеннер демдеглээн. Төрөөн чурттуң чаагай чоруу дээш күш-ажылчы амыдыралды эгелээн, азы аңаа белеткеннип турар аныяк кижилериниң күш-ажылга идепкейин, долу күш-биле ажылдаар үүткүлүн кайы хире хандырарындан коммунизм тургузуушкунуунуң амгы болгаш келир үезин шиитпирлии-биле хамааржыр дээрзин партия доктаамал айтып келген.

Ол айтыышкынны удуртулга болдурган, республиканың партия организациялары комсомолдун хүрээлениң быжыглаарынче доктаамал сагыш салып, оон идепкейин деткиир база сайзыраңгайжыдын, оолдар, кыстарны совет улустуң революстуг, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидип, ажыл-агый, культура хөгжүлдезинин чугула сорулгаларын шиитпирлээр улуг арганы оларга берип турар.

Комсомолдун, оон эге организацияларының кол-ла сорулгазы болза, партияның орүү-биле чайгылыш чок чорбушаан, оон идегелдиг дузалакчызы болгаш курлавыры болуру, оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдаары болур.

Пленум делегеннгей доктаалды хүлээп алган.

А. АИР,
бистиң тускай корр.

ДЕЛЕГЕЙ ДО ХҮННЕРДЕ

Президент Садаттың чугаазы

КАИР. (СЭТА). Национал хуралга президент Анвар Садат чүве чугаалаан. КНО-нуң чиңгине секретарының дилээн болгаш делегейниң хөй-ниитизиниң кыйгырыгларын барымдаалааш, Каттышкан Араб Республика «Чоокку Чөөн чүктүң кризизин таарыштыр шиитпирлээринге депшилгени чедип алырынга шагүени КНО-га болгаш өске-даа талаларга» тыпсыр төлээде февраль 5-тен эгелээш, үжеш хонуктан ашпас үениң дургузунда дайынны катап эгелээриниден дадагалзаар деп шиитпирни хүлээп алган дээрзин президент Национал хуралга чарлаан.

Бир эвес үстүнде айыткан үеде Израиль Суэц каналының чөөн эриинден шериглерин чамдык кезиктеп үндүрерин боттандырар болза, КАР каналдап делегейниң өй-тавында судно чоруушкунун катап тургузар талазы-биле ажылдарны доп-дораан эгелээринге беленин илергейлээн чаа тайбың инициативаны КАР база саналдап турар деп, президент Анвар Садат медеглээн. КАР Израильдиң шериглерин ынчаар үндүрерин КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-де сураглыг резолюциязын амыдыралга боттандырарынче орукка баштайгы базым кылдыр көөр ийик деп, президент Анвар Садат демдеглээн.

Бодунуң чугаазының хөй кезиинге КАР-ның президентизи Чоокку Чөөн чүкте байдалды анализтээн. «Каттышкан Араб Республиканың идегелдиг өңнүктери, оларны биргизи болза Совет Эвилели болуп турар дээрзин Чоокку Чөөн чүктүң кризизи» көргүскен деп, ол демдеглээн.

Араб чуртларның улустарынга хамаарыштыр бодунуң әжелекчи политиказын үргүлчүлээрин оралдажып турар Израильге Вашингтоннуң шериг, экономиктиг болгаш политиктиг дузаламчызын президент шиитпирлиг буруу шапкан.

Чугаазының түңнелинде Анвар Садат әжелеткен бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни бүрүн үндүрерин болгаш Палестинаның араб чоннуң дүрүм ёзугаар эргелерин хүлээп көөрүн негеп турар КАР-ның туружунуң тендиш дивезин демдеглээн.

ДХМ-ниң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың январь 31-де, февраль 1 болгаш 3-те америк самолёттар, оон иштинде «В-52» дээр стратегиг бомбалакчы самолёттар хөй санныг өртүүлүг болгаш шарик бомбаларны Хыонглап общинаже октаан. Оон-биле кады АКШ-тың артиллериязы Виньшон можуну демилитаризастаан зонанын мурнуу талазындан боолаан.

Вьетнам Демократтыг Республиканың Даштыкы херектер министерствозу АКШ империалистериниң бо дайын үүлгедиглерин шыңгыы буруу шаап, ВДР-ниң тускай дугнаашкынынче болгаш айыыл чок чоруунче бүгү халдаашкыннарны, Соңгу Вьетнамга удур бүгү дайын чорудулгаларын доп-дораан чугаа чокка соксадырын америк агрессорлардан негеп тур деп, медеглелде демдеглээн.

ПБФ-ТИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ПРАГА. (СЭТА). Мурнуу Африканың патриоттарының демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнүн февраль 7-де демдеглээринге холбаштыр Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы сөөк-язы ылгаар чоруккa удур, Мурнуу Африканың ажылчы чоннарының болгаш улустарының чөптүг херээ дээш демиселди деткиир талазы-биле күүженишкиннерин үш дакпыр көвүдедир деп, делегейниң бүгү ажылчы чоннарын болгаш оларның профэвилелдерин кыйгырган.

Делегейниң дешилгелиг күштериниң улам көвүдеп турар деткимчезин ажыглаан Мурнуу Африканың ажылчы чоннарының болгаш улустарының демисели чедиишкин-биле туюлунга чедери чайлаш чок дээрзинге Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы бүзүрелдиг.

Александрия — Каттышкан Араб Республиканың экономика талазы-биле улуг төвү, далай оруктары-биле аргыжылганың белдири. Ону таварып делегейниң чурттарының мун-мун суднолары эртип турар.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп тургускан суднолар тудар черинге александрийжилер чоргаарланыр. Ам удавас 13 мун тонна чүк сөөртүр баштайгы судно ажыглалга кирер.

ЧУРУКТА: судно тудар черде.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

«Аполлон-14» — Айда

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Космонавтар Шепард биле Митчелл чоруур ай кабиназы февраль 5-те Москваныы-биле 12 шак 18 минута турда Айның Фра Мауро катер чоогунда сапаан каан девискээринге хонупкан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Аполлон-14»-түң командири Алан Шепард ай кабиназындан Айның кырынче үнген. Каш минута болгаш ийиги космонавт Эдгар Митчелл Ай кырынче үнер дээн.

Космонавтың харылзаа тударының ранец системазында үрелик чүүлдериниң чылдагаанындан Шепардтың Ай кырынче үнери барык бир шак саадаан.

Агрессияны буруу шаап турар

Бүгү делегейниң улустары АКШ-тың болгаш сайгон чалчаларының Индий-Кыдатта агрессиязының чаа үүлгедиглерин шыңгыы буруу шаап турар.

Индий-Кыдатта дайын чорудулгаларын АКШ-тың күштелдиргени КНО-нуң Уставын база катап ажыы-биле үрээни, делегей эргезиниң принциптерин шуут тоомча чок көргенидир деп, венгр солуннар айыткан. Лаоста болгаш бүгү Индий-Кыдатта байдалдың улам ыңай чидигленгени дээш бүгү харыысалга Каттышкан Штаттарның чазак кижилеринге онаажыр дээрзин венгр солуннар демдеглээн.

«Дээрбечи калбарыышкын» деп улуг эгелиг үүлүнге Болгарияның «Труд» солунунуң бижээни: араатанзыг ёзунуң агрессиязының чаа үүлгедиг дээрге, агрессорларның күш чогун билингени болгаш аңаа шугулдап, калчаарап турарының илерели-дир. Шавар халдаашкынны калбартканы агрессорларга эки чүү-даа бербес. Политика, психология, харын-даа шериг талазы-биле ап көөрге, агрессорлар идегел чок дайын авантюразының тулаазынче улам хандыр кадалып кире берген.

Индий-Кыдатта дайын чорудулгаларын АКШ-тың чаа агрессчи үүлгедиглери айыылга тургузуп турарынга холбаштыр дүвүрээзинин Югославияның «Борба» солуну илергейлээн. Лаоста болгаш Индий-Кыдатта байдалдың улам ыңай чидигленгени дээш харыысалга оон бүгү аар уржуктары-биле кады АКШ-тың чагырыкчы бөлүктеринге онаажыр дээрзин солун демдеглээн.

Индий-Кыдатта байдал дорайтаан дээрзин Парижтин «Фигаро» солуну бижээн. «Вьетнамчыдар» дугайында политиказы буурап дүшкен соонда президент Никсон «фантомизастаарының» аргазы-биле тайбыңны чедип алырын оралдажып турары илдең-дир деп, ол солун бижээн.

Барыын-герман «Зюддойче цайтунг» солунунуң бижээнибиле алырга, АКШ агрессиязының чаа үүлгедии бүгү делегейде килеңнээшкиниң шуурганын болдурган. Килеңнээшкиниң ыңдыг янзылыг шуурганы бодунуң үезинде Камбоджаже америк интервенциянын дугайында дыңнадыг хайныктырып үндүрген болгай. «Вьетнамчыдыларның» америк политиказы болза, шынында дайынны улам ыңай калбартыры болуру база катап бадыткаттынган деп, солун айыткан.

Вьетнамда дайын, бомбалакчы самолёттарны киириштирбишаан, чепсектиг күштерни ажыглаза-даа, кандыг-даа түңнелдерге чедирбейн турарын шагда-ла көргүскен дээрзин Японияның «Иомиури» солуну редакция үүлүнге бижээн. Лаоска дайын чорудулгаларының идеязы милитаристчи бодал-биле негеттинин келген. Ынчалза-даа дайын-биле ажыктыг чүвени чедип алырынче оралдажыышкын Аванда болгаш АКШ-тың бодунда тайбынга айыылды чедирер аңаар деп, солун айыткан.

(СЭТА).

Гестапонуң методтары-биле

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамда америк дайынзырактарның кемниг үүлгедиглерин хөй-ниитиниң талазындан истеп хынаары Детройт хоорайда эгелээн. «Вьетнамның дайынга удур хоочуннары» дээр дайынга удур организация ол истелгениң эгелекчизи болуп турар. Хоорайның 2 мун хире чурттакчызы истелгеге киришкен. Баштайгы 8 херечи—АКШ армиязының Мурнуу Вьетнамдан чаныш келген далай чадаг шериглери чорааннар чыылганнарның мурнунга өөүүн берген. Америк солдаттар тайбың хамаатыларны хөйү-биле кырып өлүрүп турар дугайын олар өөгөн.

Шериг хеви кеткен дерзин идегеттериниң үүлгедии-биле хөөлбектелген ханның, «коргударының арга-методтарының» дугайын сержант Д. Бэнгерт чугаалаан. Бэнгерттиң сөзү-биле алырга, мурнуувьетнамчыларның иштин чара кезип өлүргеш, оларның магабодун «оскелерни коргударының демдээ» кылдыр ыяшка азып каар.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң патриоттары-биле харылзаалыг деп сезиглеттирген кижилериниң карактарын каскаш, эттеп-эриидээр чүве болгай деп, база бир херечи солдат Крейг аңаа өөгөн.

Гестапочу өлүрүкчүлериниң салгакчыларының «бодап тыпкан эгээртинмес арга-методтары» эрии-шаажыылалдарга болгаш өлүрүкчү дерзии үүлгедиглерге илереп келген деп, өөүк бергеннер соглаан. Чижээ, америк солдаттар хоруг-даттырганнарга удур частыр чүүлдериниң дузазы-биле кара туразында аажылап турар деп, Капрал Кэмпбелл медеглээн. Ынчаарга ону «аңаа-ла хөглээшкин, шоодуг кылдыр» көргүзүп турар дээрзин Кэмпбелл чугаалаан. Мурнуу-вьетнам бичин уруглар хоран будүмелдериниң ажыктыын шылгаарының «объектизи» болуп турарын бодум караам-биле көрген мен деп, херечи Хаптер өөгөн.

АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда командылалы чурттуң хамааты чонун хүн бүрүде узуткаарының «нормазын» доктаатканын истелгеге өөүк берген херечилер медеглээн. Херечи Крамбынын айытканы-биле алырга, америк дайынзырактарның кемниг үүлгедиглериниң түңнелинде кандыг-даа бурууу чок бир миллион хире мурнуу-вьетнам чурттакчылар өлген.

Аргажоктан миннишкин

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Фактыларны мынчага чедир чажырып келген болза-даа Сайгонда америк шериг командылалының тускай төлөлекчизи АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессиязының калбарганын аргажоктан миннир ужурга таварышкан. 20 мун сайгон болгаш 9 мун америк солдат АКШ-тың бомбалакчы самолёттарының болгаш вертолёттарының деткимчези-биле Мурнуу Вьетнамның соңгу талазында лаос кызыгаарының девискээринде дайынны кады чорудуп турар деп, ол төлөлекчизи парлалга конференциязынга дыңнаткан. Бо болза, эрткен чылдың чазынында Камбоджаже интервенцияның эгелээн үезинден бөөр чартык ортулукта америк-сайгон шериглериниң кады чорудуп турар эн-не улуг дайыны-дыр деп, ЮПИ агентилел дыңнаткан. Бо дайын алды хонуктун мурнунда эгелээн болгаш 3.600 дөрбелчин километр шолде калбарган. Ол шавар халдаашкынныг дайын чорудулгалары февраль 3-те 10 мун мурнуу-вьетнам солдаттың Камбоджаже халдап киргенибиле шуут холбаалыг болгаш бо дайын чорудулгалары Лаостуң кызыгаар районнарынче калбак шавар халдаашкынның эгези болур магатчок, харын-даа эгелээни ол боор деп, америк информас агентилелдер айыткан. Сайгон шериглер Лаостуң кызыгаарынче киргеи, кирбээнинин дугайын дыңнадырын шудургу негээн корреспондентилериниң айтырыгларынга харыы бээринден АКШ-тың шериг командылалының төлөлекчизи ойталаан.

—Кажан аңнап эгелээн силер?—деп айтырыгга ол мынчаар харыылаар:

— Боо мажыынга күш чедиптер апаргаш-ла — деп, эгелээш, аңчы кезек бодаңгылайдыр.— Бо шагда болза бичии уруглар школаже чоруп турар-дыр, а мээң чаш шаамда болза, бистиң черге ындыг эвес, аргаже кылаштаар түве болгай. Адалар оолдарын чамдыкта боонуң чамыын аңдарган, мажызын бастырар турган. Бир эвес мажыга күш чедип боону чаа тудуптар болза, оглун эдертип алган, аңнап үнер.

— Бичии кижи аңнап кылаштаарда, адазы-биле кады чоруур ыйнаан?

— Чүгле адазы-биле эвес болдур ийин, а иези-биле база аңнаар-ла болгай — дээш, өөнүң ээзинче айыткаш, уламчылады:— Ам чаш уруг-дарыг көвүдээш ынчан барган-дыр, оон башка база шыырак диинчи чораан кижи. Ону бодаарга, кыс уруглар база диинчеп аңнаар турган болдур ийин.

— Он ийи харлыымдан эгелеп диинчээн мен — деп, бажыңнын хөрээжен ээзи Хувалдай Ческиевна Бараан бадыткады. — Диинчи элбекте, 700—1000 чедиргилеп чордум.

Бо аңчы өг-буле-биле чугаалажырга, кижиниң сонуургалы улам-на хайнытын орар болду.

— Аңнап өөренирде аң баштай түдүн база кончаар эгелээр түвел бо?

— Баштай ыт тудуп эгелээр болгай аан.

Мээң аайын тыппайн, айтырганыг кылдыр көре каапканымны аңчы эскере тыртып каап, тайылбырлай-дыр:

— Аң-биле боду сүржүп шыдавас, а ачазының азы өске эдерип чораан аңчызының аңчы ыдын тудуп бээр. Чижээ, киши бир хорумче кире берген болза, улуг аңчы ыштап эгелээрде, өөреникчизи киштиң үве халыыр ужурлуг черинге ыдын тудуп алгаш, ылым-чылым кедеп турар.

Аңчы ыт дугайында чугаа үүнү келген болганда, бээ айтыра каастым:

— Черле ыт-биле аңнаарга кайы хире эвил?

— Аңчы ыды чок кижи чүү канчаар боор! Ылаңгыя киш ышкаш каштагай, олутчыдыы чок аңнарны тыварда ыт чокка чеже-даа кажараан кижи чер албас. Ынчалза-даа ыттар база аңчы-аңчы болур. Арай хоомай ыттар кижини түредир: бир-ле ырак черде ээре бээр, а кижи кызыл чораап чеде бээрге, аңны чидирип алган боор түве болгай.

Анай кара чажындан тура аңнап өскен, «Тоора-Хем» совхозтуң хоочун аңчыларының бирээзи Бараан Бармаевич Дажырган-биле аңнаашкын дугайында чугаавыс мынчаар эгелээн түве. Аңчы кижиниң амыдыралынга кандыг таварыгалар болбас дээр силер, чамдыкта амы-тыига-даа холбаштан ужуралдар тургулаар. Ындыг ужуралдарының түгле чаңгызын аңчы мынчаар чугаалаар болду:

«1952 чылдың күскээр кыжынында Серлиг-Хем тайгазының бир өзенинге адыг дегээлеп каан кижи мен. Каш хонгаш, бичия эник ыттыг чеде бердим. Боо хиреліг — 32 дугаарлыг дүүрге. 4 борбак октуг. Эник ыдым кадыр өзенни өрү бичии маңнаан дет болганда, 2—3 удаа туткуланы каапкаш, кудуруун мунушкан бо халыр келди! Чарыларны дүв-далаш баглай тыртып каап, ыдым изи-биле улуг харлап чоруптум. Элээн чорумда, хыраалыг ижэнден өртең чудук дег улуг даг-иргек бо-ла кулбуртуп үнүп олур! Адыың аваа бодаарга, ээлбес ышкаш, чогум тутчу бээрге, ол дег кашпагай амытан ховар, карак чивеш дээр арызында бо-ла келген турар. Адыгның хөрөө четче кестүп кээр орта, тас колдукче дарсла кылдым. Чай чок арызында адыг менче кудургай кулу шуран-ла батты! Канчаар-даа аргажок—дезипкен мен. Бичии хая кернү каастарымга, адыгның салаалар дег узун хүрең диштерлиг улуг аскы мыя-ла бо харыңайнын чоруп орган де. Чалаа болуп, адыгдан корткаш, чарылар чанында хоруп чыдыы калган ытчыгажым боо эдерге, алызыдан аңчы түве болгаш, дидимнеп, ыт халып келгеш, мени чүгле алыр албас чораан адыгның хыл балдырындан бичии тырта каапкан. Адыг ытче муңгарлып чорда, база бир аткап мен. Боонуң канчаар дегени аңчы кижиге кончуг билдингир, ол адыгны адыптарымга, арта чымчаш кылынган ышкаш болган. Арааган кудургайны куду баштандыр улуг харда шөйлү берди. Баштай өөнезийче тавайыс аткаш, сөөлүнде мырыңай үрөөн одура аткан чордум. Ыдым шаптыктаваан болза, балыг адыг мени карак чивеш аразында мандаңналдыр ууштап кааптар турган.

— База кончуг-ла душ болган-дыр аа!

— Харын, душ дээр бе ону!—деп, аңчы мени үзе кире берди.— Бо-ла аңнап-меңнеп чораан чылдарым дургузында 40 ажыг адыг өлүргеп мен. Адыгны кижи тап-билээ, согедектей олурушкаш, быктынче шыгаап-шыгаап ада тыртып алыры хаая-ла таварышкылаар ийин. А нургулайында-ла мең-сең кадында, азы карак чивеш дээр арызында, амы-тынын алзы чазып, дүвүреп, девидеп тура, өлүрүп алгылаар түве болгай. Мен улуг харда ол адыгдан дезип маңнап турган, чогум канчап боо октай шаап алганымны-даа билбээн чораан мен.

Бараан Бармаевич 1949 чылда Тожуга «Совет Тыва» колхоз тургустунгандан бээр бо хүнге чедир чыл санында-ла 14-тен өрү 47-деп куду киш олчалыг болуп, күрүнеге хөй чымчак алдынны дужаап келген. А өлүрген диинниң саны база дажок хөй. Чугаа кадында мындыг айтырыг база салдым:

— Аңчы кижиге черле чогум түү түве эргежок чугула түвел бо, Бараан Бармаевич?

— Аң бүрүзүн аңнаарының аргалары аңчы-аңчы боон болур. А киш, диин аңнаарда эки ыт, дээр боо, шыырак чары хөрек—дээш, аңчы хөрөөн алгыдыр кагды.— Бо үш барда, ам чүгле эрниң бодундан хамааржыр. Эрес-экер эр бе, элегер-халагар аңчы бе дээрзи ынчан билдингир.

Чай дүжерге, Өдүгенге совхоз чылгызы кадарар, кыш кээрге, аңнаар болгаш ол Тожунуң улуг, биче Баш-Хемнер, Азас, Бай-Хем, Өдүген, Оолар, Серлиг-Хем тайгаларын бичезинден тура кезип каапкан, ол тайгаларда ону койгун чыдар черлерни-даа эндевес деп чугаалап болур.

Оон ужурунда Бараан Бармаевичиин аңчы-ла болган, ылаңгыя аныяк аңчылар эдериксээр, оон-биле кады чер көрүп, дуржулгазын алыксаар. Кады аңнап чораап, ам дуржулгалыг апарган Бараан Кара-Дамдын, Бараан Хуурактыс, дуңмазы Лиза Кенден дээш, аңчылар-ла хөй. Бо аңныыр сезонунда ол Орёл, Мойнала деп аттарлыг ийи аныяк ыттыг, шулу чойган, пош-биле шуглаган Серлиг-Хем тайгазынга аңнап чоруп турган.

Партияның XXIV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш бүгү улустың социалистиг чарыжынга сорук кирген эрес аңчы Бараан Дажырган бо чылын тайгаже ийи удаа аңнап үнгеш, 29 кишти, өскедаа аңнарны өлүргеш, шупту каттышкаш 1179 рубль туңнуг өлүктү күрүнеге дужааган. Ол болза бодунуң социалистиг хүлээлгезин барык үш катап ажыр күүсеткени ол. (Бир сезонда аңчы бүрүзү 400 рубльдиң өлүүн дужаар хүлээлгелиг).

Аңчы оон-биле кызыгаарланмас, ам ушку удаа аттанырынга белетениин турар.

— Хар улгадыр, соок дүжүп кээрге, киш бир черге турумчуп, кокпалай бээр. Киш дүн, хүн чок маңнаар болганда, кокпазынга какпа салып каарга, удавас-ла какпына бээр түве болгай. Ынчангаш катап чоруксааш, мырыңай үйгум келбейн-дир. Оон ыңай баштай чораан черимде элээн диин база артып калган түве болгай. Ам каш хонуктан аттанар мен — деп, хоочун аңчы бодунуң эргим төрөөн тайгаларын эргээш, улам хейаат кире берген, быжыг бадыткал-биле чугаалап орду.— Ам-даа оода чартык норманы (200 рубльдиң өлүүн) күрүнеге дужаарын кызыдар мен. Ол мээң, Тожу тайгазының аңчызының, төрөөн партиявыстың XXIV съездизинге, эвээш-биче-даа бол, белээм болур.

Аңчының күш-ажылын улуу-биле үнелеп, ону «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаан. Ол УАДЧ-ниң медальдарын дөрт удаа алган. Бо чылын район аңчыларының социалистиг чарыжынга Бараан Бармаевич Дажырган ийиги черни алган. Районнуң Хүндүлел самбыразында оон ады кирген.

М. ЭРГЕП.
Азас ортумак школазының башкызы.

Лилли ПРОМЕТ,
эстон чогаалчы

Новелла

ЧЕР ЧЕЧЕКТЕЛЗИН ДЭЭШ

Бо орук дээрге, хилинчектиг-ле болган. Буза тевистиргеп көвүрүглер, хамык чер үттүг-таар, балыг-быыкын, карактары соглуп калгылаан куу баштар дег, хоорайларның бажыңнарының көзенектери, өлүрүп-хыдыырының ок-чепсээ чер кырында дадаргылаан, тарыкчыларын маңаан чер.

Шак-ла болап кылаштап орган оолдуң карактарынга бадыгаттырган чер чуруттунуп чораан. Кайы бир шагда кудумчулар турган, ам оваалаңган боктарны, өг-бүленің одаглары турган хорум-хаяларны таварты ол базып орган. Адак соонда, үрезин маңап харамдыккан хову-шелдүң оргузунга ол үнүп келген.

Делгем оргулаашта шала элээди уругларын эдерткеш, бичезин холдарында көдүргеп дулгуяк хөрөөжен турган. Ол оларга чоокшулай бергеш, хөрөөженниң карактарында хоозуралды көрүп каан. Ырактан-на хөрөөжен олче холун сунган.

Чорук кижизи тура дүшкеш, бажын чайган:

— Менде сеңээ бөөр хлеб бар эвес. Менде бар-ла түве бо-ла ийин... Ынча дээш, карманыдан чечек үрезини ужулгаш, адышка каап берген.

—Долгандыр чевег-хөөр, өлүм-чидим турда, мээң менээ хөрөө чүл?

— Чер чечектелин дээш,— деп, танышпазы кижи чугаалаап, менде сеңээ бөөр хире моон өске чүү-даа чок-тур, тарыа тарыкчызы-даа эвес, быыңчы-даа эвес, аваа-ла шүлүкчү кижи-дир мен.

Ынчалза-даа чер кажан бир шагда чечектели бөөр дээрзинге хөрөөжен бүзүревээн.

— Уругларымның адазы ээп келбес—деп, ол сөглээн.

— Ынчалаажок, кандыг-чүү-даа болза, час черле дүжүп келир-ле болгай — деп, шүлүкчү харыылаан.— Бо үрезинни алгаш, тарып кат. Шык таварты кызыл-даван буттары-биле арткен кижиге ынакшыл ышкаш кызыл, карактар ышкаш кок, хүн ышкаш сарыг чечек сагланайышы турзуи. Дүмбей үүнер, кударалдыг ырлар, карактарга хоозурал турбалыы.

Дулгуяк хөрөөжен шүлүкчүнүң аңаа белекке бергени үрезинни алгаш, чер чечектелин дээш тарып каан.

Орузундан М. ДОРЖУ очулдурган.
(«Совет хөрөөжен» журналдан).

Оглунуң белээ

Чараш болгаш бо үеде нептерээн торгу аржыылдан шилип тып бээрин аныяк оол садыгжыдан дилээн.

— Душтуунга бе?—деп, садыгжы хүлүмзүрүп айтыргаа.

— Чок. Төрүттүнгеп хүнүнге холбаштыр аванга белек шилип алыр деп чор мен.

Садыгжы уругунуң карактарында хүлүмзүрүг чиде берген. Элээн каш бүлүртүп, кара өңнерлиг аржыылдарны ол ушта тыртыкылап келген.

Аныяк оол оларны көөрдаа хөңү чок.

— Өңгүр, чаштты бээрин дилээн ышкаш болбадым бе? —деп, оол чугаалаан. Оон ол сөстеринге тыртылчак чемелээшкин илереп келген.

— Аванга бээр белек дээрзин бодундар чугаалаадынар, чоп? — деп, садыгжы уруг удурланган. — Улуг назылыларга каразымаар өңнер тааржыр. Бисти ынчаар өөреткен түве. Черле ынчаш...

— Черле ынчаштың дугайын билбес мен, а мээн авам ындыг өңнерни албас-даа. Авам аныяк, чараш кижи.

Садыгжы уруг элдепсиннеп шинчи-биле карактарын хере көрүп келген.

— Аваларын улуг оолдары аныяк деп адап чораанын бир-ле дугаар дыннаап тур мен. Ава бээрге черле улгады берген, харын-даа кырган болур-ла болгай. Есенин чүү дижик, «Дириг сен бе, кырган авай». Адырам...

Ынча дээш, садыгжы уруг хөдели берип, тоолда дег шимчээшкин-биле хааржактан мөгүнвелчек өңнүг чиик аржыылды уштуп эккелген.

— Бо-даа тас-ла-дыр!— деп, аныяк оол чүүлүгзүнгеп.

Садып алган аржыылын ап алгаш, кичээнгейлиг болганы дээш, өөрүп четтиргенин урутта оол илереткен.

— Харын силерге четтардым, аванар дугайында кончуг эки чугааладыңар —деп, садыгжы уруг өөрүшкүлүг чугаалаан.

Л. ТАТЬЯНИЧЕВА,
чогаалчы.

АК = КӨК ЭКРАНГА

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ МОСКВАДАН

12.00— Сөөлгү медээлер. 12.05 — Фигурлуг чүңгулаашкынга Европа чемпионады. Хөрөөженнерниң. Суда шимчээшкин программазы. Швейцариядан дамчыдылга. 13.20— Оолдарга. **«Сымыраңып бербээн үш хүн».** Физика маргыдаазынга харыыларының үшкү ээлчээ. 14.20—14.30— Чапсар. 14.30— Новосибирскиниң телевиденце студиязының программазы. 15.30— М. Герасимов, И. Ционский— **«Алексей болгаш Ольга».** Ленинградтың Күрүнениң Ленинчи комсомол аттыг театрының шинзи.

КЫЗЫЛДАН

16.40—«Мээң чураом даглардa». Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

18.00— Мячиктиг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. **«Динамо»** (Москва)—**СКА** (Хабаровск). 2 эвлечег. 18.45— Сөөлгү медээ. 19.00— Улустар аразының программазы. 19.30— Телешин. 20.50—21.00— Чапсар. 21.00— 24.30— Фигурлуг чүңгулаашкынга Европа чемпионады. Хөрөөженнерниң. Суда шимчээшкин программазы. Швейцариядан дамчыдылга. 13.20— Оолдарга. **«Сымыраңып бербээн үш хүн».** Физика маргыдаазынга харыыларының үшкү ээлчээ. 14.20—14.30— Чапсар. 14.30— Новосибирскиниң телевиденце студиязының программазы. 15.30— М. Герасимов, И. Ционский— **«Алексей болгаш Ольга».** Ленинградтың Күрүнениң Ленинчи комсомол аттыг театрының шинзи.

КЫЗЫЛДАН

16.40—«Мээң чураом даглардa». Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

18.00— Мячиктиг хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. **«Динамо»** (Москва)—**СКА** (Хабаровск). 2 эвлечег. 18.45— Сөөлгү медээ. 19.00— Улустар аразының программазы. 19.30— Телешин. 20.50—21.00— Чапсар. 21.00— Фигурлуг чүңгулаашкынга Европа чемпионады. Көргүзүүлүг үнүшкүн. Швейцариядан дамчыдылга.

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—**«Сылдыс чыгаш».** Уругларга программа». 19.40— **«Даглар, далайлар ажылдыр».** Уругларга дириг чуруктуг фильм. 20.00—**«Дүүн, бүгүн, даарта».** Информастыг үндүдүлге. 20.10—**«Чурум чурум-на болгай».** Документалдыг кыска фильм. 20.29— **«Кижи болгаш дурум».** Дамчыдылга орус дылга. 20.50—**«Чардаш хаапкың кадыны».** Телефильм. 21.05—**«Кижилер, болуушкунар, фактылар».** Информастыг үндүрүлге. 21.45— Чарлалдар, рекламалар. 21.20—**«13 керектериниң кудумчуузу».** Уран-чечен фильм. 22.45— Бичии концерт.

МОСКВАДАН

23.00—**«Ye».** Информастыг программа. 23.30— Хоккей талазы-биле чемпионат **«Спартак»** (Москва) — **«Динамо»** (Москва).

Те, чуңма ~ төрээн черинің каасталгазы

МАЛЧЫН кижи мен. Мал-маганны одарладып семиртир дээш, ырак-чоок тайгаларны, кашпалдарны кезий чурттап, төрээн черимниң каазын магадап чоруур мен. Шынап-ла, Шом-Шумну өрү, Шаңны чедир кадыр туругларга чеде бергеш, те, чуңма ышкаш ховар аңнарны көөрге магалыын чүү дээрил! Ылаңгыя Шом-Шумга көжүп келгенимниң эгезинде (үш чыл бурунгаар аан) бо чер те, чуңма-биле элээн байлак чер-дир деп магадаар турдум. Ам оларның саны дыка-ла сыыгай берип-тир.

Ынчалза-даа чамдык черлерде өөр-өөр кодан аңнар улам кадыр, берге черлерде турлаглай бергилээн. Оларның амыдыралын хайгаарап көөрге, солун-даа, өзүгеп база аажок. Чуңмалар майның чаазында оолдан эгелээр. Үш хардан өрү надылыглары пургулайында ийистээр. Чаш анайларның, аныяк, дуржулга чок аңнарның хоралыг дайзыннары-ла хөй: бөрү, дырбактыг, эзир дээш өске-даа. Аныяк чуңмалар анайларын ажыттай чажырарын билбес, ажык кырынче эдертип ашпаргылаар. Аш эзирлерге оон эки тывыш турбас. А кажараан, улуг чуңмалар ажы-төлүн берт хаалыг, куйлаарлыг, шораан черлерге доруктурар, ынчангаш дайзыннарга белеп-селеп алыспас.

Телер кажар. Чайын шыргай эзимнерге, кош аргаларга ажытталып ооттаар. Чайын олар ажык черже, ойматкарже үнгенин кижи көрбес. Октябрьны сөөлзуреди олар хемнер унунче чоокшулап эгелээр. Ноябрь эгезинде эдержилге үезинде-ле олар аңчыларның олчазы болу бээр.

Бо чагааны бижин орар чылдагаанын болза, ховар аңнарны камнап, оларның когун үспейн, өзүп-мандыырынга кижи дузалажыр ужурлуг деп бодалды илередикседим. Чоокка чедир-ле элээн хөй саныг турган те, чуңмаларның эвээжэнинин кол чылдагааны болза, аңнаарын хораан бо амыганнарны оор, төтчеглекчи өзү-биле узуткан турарында-дыр.

Күскээр кыжын аалга ора-ла хүнде 30—50 шаа катап боо даажын дыннап болур. Кандыг боо чок дээр! Аң күзүн семис, шыдалдыг турда, майтын-савалыг аңчылар бөлүк-бөлүү-биле кээп, оларны аглап, сегиртип туруп бээр. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозтан хөй кижи кээп, аңнап турар. Оларның чамдыктарының аттары бо: Өлзей-оол, Хава, Делгер-оол, Сандан-оол, Байбаң-оол, Байыр-оол. Шагаан-Арыгдан келген бис дижир кижилер база телеп тургулаан.

Бистиң районда күрөңнеыр-тывыш ажыл-агыйы бар болгай. Ол чер Шом-Шум ыпчаар, Уруларда ховар аң-мениг девискээрлерни камгалалга ап, те, чуңманың өзүп, көвүдээринге дузалажыры эргежок чугула. Ишкинде арга-арыг камгалакчызы М. Мезил-оол база төтчеглекчилерге удур хемчеглерни күштелдирер болза эки. Ол ышкаш чоок-кавыда малчыннар («Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырындан мында хөй малчыннар бар) хоруглуг аңнарны өлүрүп, хөйнитиниң, чоннуң кежик-байлаан төтчеглеп чоруур кижилерге шыдажыр аргажок байдалды база тургузар болза эки. Хөй кижи—улуг күш болгай.

Келир үени бодап, аң-меңниң өзүп көвүдээрин маназар, амдыызында каш чылда оларны өлүрбези хамааты бурузуңүн кижизиг хүлээлгези ол деп бодаар мен.

А. ОНДАР,
малчын.

Чөөн-Хемчик район.

ПӨШ ТАРЫКЧЫЗЫ

Бистиң чуртувустуң хоочун охотоведтериниң бирээзи Виктор Владимирович Тимофеев Иркутси хоорайда чурттап турар. Оон бойдус дугайында шинчилелдери, дириг аңнарның аажы-чаңын бижээн ажылдары үүгле Сибирьде эвес, а Ортаакы Азияда, Москвада болгаш Прибалтикада зоолог эртемденнерни сонуургадып турар.

Кээргенге хамаарышкан чамдык айтырыгларга В. В. Тимофеевтиң тайылбырлаанын «Неделя» деп журналдан чамдык кызырылда-биле чара парладывыс.

КӨЭРГЕН дээрге ала-саасканда биче, ак шокарлыг каралдыр хүрең куш. Чамдыкта кээргеннер өөр-өөр болуп алгаш, пөштүг тайгаларга чыглып кээр. Ол ойде арыгга «кээр-кээр» дээн үнден өске кандыг-даа үн дыңналбастай бээр. Кээрген чыылган черден чүү-даа тыппас сен деп, күзүн тооруктаан кижилериниң чугаалажыры-ла чоп.

Зоологтарны, охотоведтерни кээргеннериниң амыдыралы сонуургадып турар. Хеп-хенертен ынча хөй кээрген тайгага кайын чедип келири ам-даа билдинмес. Арыгга оларның үязы база эвээш болур. Элээн болганда, кээргеннериниң кайнаар ужуп чоруй баары база билдинмес — тайгага каш-ла саныг куш артып каар чанчылдыг.

Чамдыкта аныяк аңчылар болгаш тооруктаан улус кээргеппи арыг шартылаазы дижир. Ынчалза-даа тайганы эки билар кижилер оларны дораан-на чазай чугаалаар: кээргенде шартылаа-биле дөмей түве чок. Олар тоорукту чыып ап турар-ла харын, ынчалза-даа, пөштү кээрген дег, кым-даа тарып шыдавас. Кээрген казып каапкан тоорук чочагайын көөр болзувусса, ол дег нарын, шевергин ажылдаар кижи тыпшас бис.

Пөштү канчаар тарыырыл? Ында нарын түве чок: тоорук сайын куш бодунуң шыгжамырларынга чажырып каар. Бир бөлүкке-де 14—17 сайны тәартып дээрбектей хөөп каар. Чаш пөштер шеди база-ла оон аайы-биле уяландыр үнгүзөр болгай. Пөш үшү дег черни кээрген база эндевес. Кыдыг, ажык, үүрмек сайланчак черлерге пөштү «тареан» болур.

Кижи ам дээреде пөштү түгле олуртуп тарыырынга өөренип турар. Тарып олуртканарга-биле пөш ыңдыг-да эки өзүп шыдавайн турар, оон дүжүткүрү база амдыызында чер албас. Ону бодаарга, кээрген шынап-ла ажыктыг куш.

Кээрген диинге болгаш кишке база дуза кадып чоруур болдур ийин. Чем курлавыры четче эвес өйде кээргениң үүжезин олар тып чиир. Куштуң хөмгеп сайлары шуптузу баштайгы чылында-ла үнүп келбес. Ийи-үш чыл иштинде арткан үүжеге аңчыгаштар таваржып болур. Оон кадында тоорук чылдыц-на элбек болбас. Ынчан кээрге, кээрген түгле бодунга эвес, диинг, киш ышкаш үнелиг аңнарга чем баазазын тургузуп бээр-дир.

Кээрген кышкы чемни кымдаа тыпшас кылдыр чажырып база алыр. Тайга черниң шапкын, сыык дамырактары кыжын безин доңмас болур. Ындыг дамырактарны баларланчак дүвүнге тоорук сайын ол хөөп алыр. Ол шыгжамырдан амданыг чемни түгле кээрген боду ушпуп чиир. Ол аразында сугну база иже тыртып алыр.

Тайга хемчигештериниң үнүп дургаар сеглең будуктарлыг пөш үнгенин эскерип болур. Ол база-ла кээргениң будурген херээ-дир. Суг дүвүнде чажырган сайлар суг агымынга алзып баткаш, доктааган черлеринге үнүп келир.

«ОЛЧА»
В. ВОЛЧЕНКОНУҢ чуруу.

ЧАА КИНО „МАҢ“

М. А. Булгаковтуң чогаалдарынга үндезилеп тургускан өөнүг делгем экранныг «Маң» деп чаа фильмни «Мосфильм» киностудиязынга режиссерлар Александр Алов биле Владимир Наумов кылган. Ол дээрге режиссёрларның кады тургусканы алдыгы ажылы болган. Фильмни оператор Л. Пасташвили тырттырган.

Булгаковтуң шишININ-даа, аңаа үндезилээн фильмниңдаа ады хөй утказыг. Мында чүгле ак армияның революцияның казыргазынга үндүр кактыргаш, дезипкенин-даа эвес, а ө-шагның маңын, төөгүнүң бурунгаар шапкынчыырының дугайында чугаалап турар. Шынап-ла даштыкыже делип чорупкан кижилерге, эмиграцияга удур бодунуң шиитклин төөгү үндүргеп...

Хөй талалыг бо чогаалдың кол айтырыы болза, кижи болгаш Төрээн чурт дугайы. Адачурт дээрге чүгле девискээр эвес. Ол дээрге төрээн чери, чону, төөгү болгаш келир үе...

Шиини киноже шилчиткени аңаа чамдык немеледелерни киирерин негээн. Маадырларның амыдыралын делгереңгей, оларны долгандыр турар чүүлду улам тодаргай көргүскен. Ынчангаш режиссёрлар (сценарийни база боттары бижээн) Булгаковтуң «Ак гвардиге деп романын М. В. Фрунзеге тураскааткан. «Кара далайа деп либреттозунуң чогаалчының архивтеринде артып калган либреттозун болгаш өске-даа чогаалдарын ажыглаан.

Кол маадырларның рольдарында Михаил Ульянов (генерал Чарнота), Владислав Дворжецкий (генерал Хлудов), Людмила Савельева (Серафима Корзухина) болгаш Алексей Баталов (Сергей Голубков) ойнап турар.

ЧУРУКТА: фильмден көргүзүг. Мурнунда Серафима Владимировна Корзухина (Л. Савельева), Корзухин (Евгений Евстиснеев) оргузунда.
(СЭТА-ның фотохроникаазы).

Байырлалга лотерея үндүрүлгези

Россия федерациязының хоорайларында, ажылчын суурларында болгаш көдээ ажылчын чурттакчылыг пунктуларда Бүгү-делегей хөрөөженнериниң хүнү — Март 8 байырлалынга тураскааткан 1971 чылдың акша-бараан лотереязының билеттерин садып эгелээн.

Республиканың Сан министерствозундан СЭТА-ның корреспонтентизиниң дыңнатканы болза, үндүрүлгениң ништи түү 24 миллион рубльге үндүрген. Ойнап алышкынның бо туңунуң 60 хуузу ойнакчыларга эгиттинер.

Байырлал таварыштыр үндүрген бо ойнаашкында 200 автомобильдер, 100 пианино, 500 телевизор, 1000 радиоприёмник, 5000 соодукчу, 2500 хевис болгаш өске-даа хөй-хөй үнелиг ойнаашкыннар бар.

Ойнап алышкыннарның иштинде 1100 хеп чуур машина, 1900 доозун сордурукчузу, 600 алдын корпустуг «Заря» деп шак, 500 электроприворлуг даараныла машина болгаш ол хире хемчээлдиг хөрөөжен чалаг-тергелер, электри самосвал болгаш гитара, ол ышкаш 1500 стол шывыы, «Красная Москваныц» будургеш 2000 одеколон болгаш «Вечер» деп духилерни ойнаар.

Байырлал лотереязының тиражы март 5-те Белгородка болур.

Лотерея билеттериниң дараазында тиражтары 1971 чылдың апрель 16-да Костромага, июнь 4-те Псковка, июль 16-да Саранскиге, август 27-де Курскиге, октябрь 15-те Вологдага болгаш ноябрь 30-де Новгородка болур.

Редактор К. Н. ДИИГА.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

● **«НАЙЫРАЛ»:** **«Иван Бровкин солдат»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

● **«КАА-ХЕМ»:** **«Күзелдер автомады»** 10.30, 12.15, **«Чечек болгаш даш»** (1 болгаш 2-ги кинолар) 14, 17, 20 шактарда.

● **«ЕНИСЕЙ»:** **Уругларга кино-чуруктар** 9.20, 12.25, **«Беринг болгаш оон өңүктериниң дугайында баллада»** 10.40, 13.45, 15.40, 17.30, **«Хар кижи дугайында тоол»** 19.20, 21.30 шактарда.

● **«ВОСТОК»:** **«Аспаан берем, өңүк»** 11.30, 13.15, 15, **«Ошүктүң карактары-биле»** (документалдыг фильм) 16.50, **«Орукта уруг»** 18.40, 20.30 шактарда.

● **«ЭНЕРГЕТИКА» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ»** **«Ыыт чок эр кижилер»** 12, 15, 17 шактарда.

● **КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ:** **«Олум чок Кащей»** 13, **«Шпессартка кайгамчыы үе»** 15, 17 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 8-ТЕ

● **«Сөөлгү өргүүл»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 21 шактарда.

● **«КАА-ХЕМ»:** **«Хар кижи дугайында тоол»** 15, 16.45, 18.30, 20.15 шактарда.

● **«ЕНИСЕЙ»:** **«Эквадордан» кижи»** 11.50, **«Сарыг чемодан-чыгаштың ужуралдары»** 9.40, 14.15, 18.40, 20.40, **«Дайын болгаш тайбыц»** (1-ги кинозу) 15.50 шактарда.

● **«ВОСТОК»:** **«Чүрекче орук»** 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: киллизиниң 35-24, карыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа база советиянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75

Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажылтургузуг киллизиниң 41-27, информация киллизиниң 20-60, бухгалтелефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, 1.). ТС—22060.